

ГЕНДЕР І ДІТИ

1_2018 (44)

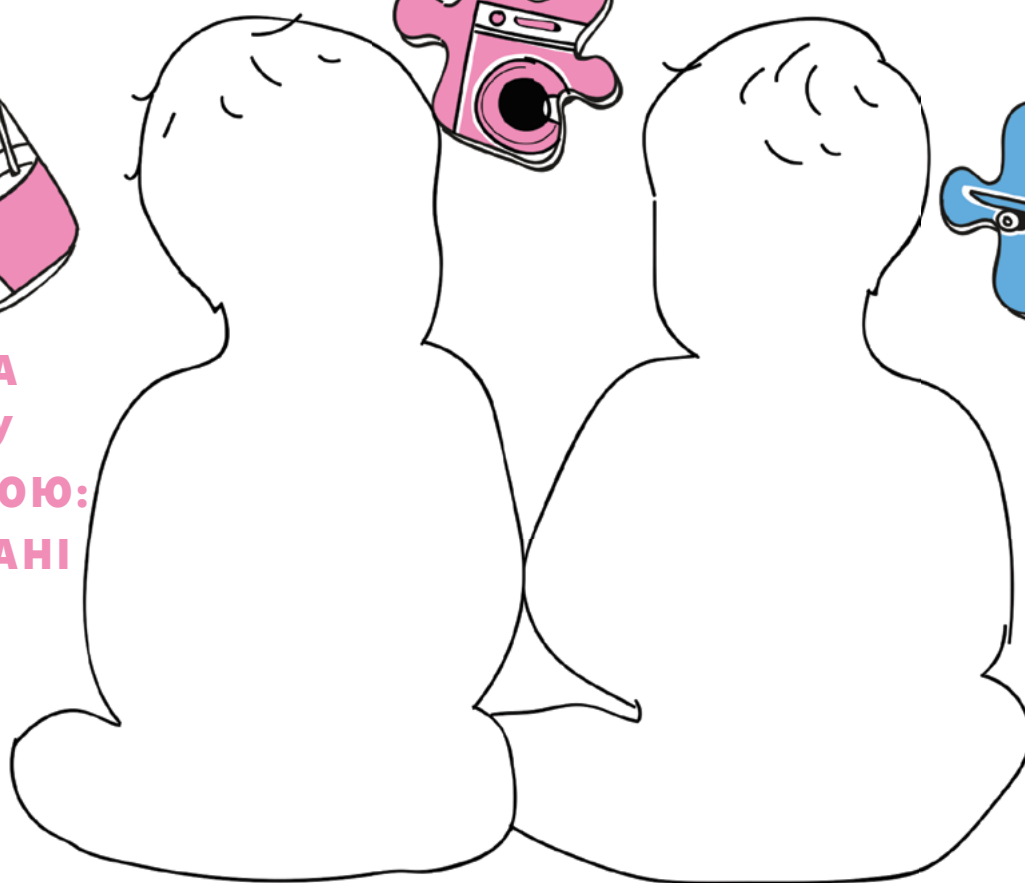
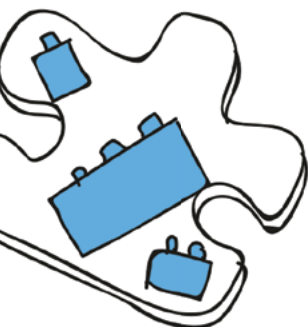
**ГЕНДЕРОВАНА
КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ
ДИТИНСТВА**

**ДОСВІД ТАТІВСТВА
У ГЕТЕРОНОРМАТИВНИХ
УКРАЇНСЬКИХ СІМ'ЯХ**

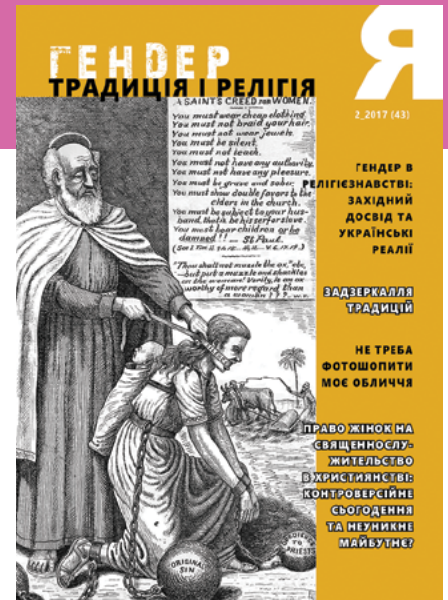
**ДИТЯЧІ ШЛЮБИ:
ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ
ПРОБЛЕМИ**

**ВІДПУСТКА
З ДОГЛЯДУ
ЗА ДИТИНОЮ:
НЕОЧІКУВАНІ
НЮАНСИ**

**НЕРОЗДІЛЕНА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ**

«ГЕНДЕР В РЕЛІГІЗНАВСТВІ: ЗАХІДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ»

Авторка: Анна Марія Басаурі Зюзіна

Гендерні дослідження в суспільних науках воліють не помічати релігію, а більшість релігієзнавчих досліджень не звертають увагу на гендер. С. 2-5.

«ЗАДЗЕРКАЛЛЯ ТРАДИЦІЙ»

Авторка: Аліна Курлович

У кожній країні для жінки вдумували самотутній сценарій гри: а чи зможеш ти зламати собі ногу, не спати протягом усього життя, відрізати частину тіла чи навіть вбити себе? С. 6-9.

«ВИСМИКУВАТИ ОДНЕ І АБСОЛЮТИЗУЮЧИ ЦЕ, НАЗИВАТИ ТІЛЬКИ ОТЕ ОДНЕ ТРАДИЦІЄЮ – ЦЕ Є ВІДКРИТА МАНІПУЛЯЦІЯ, ФАЛЬШУВАННЯ І ПІДМІНА ПОНЯТЬ»

Інтерв'ю з Оксаною Кісь

Традиції щодо жінок у різних світових культурах переслідують мету контролювати жіноче тіло і жіночу сексуальність. С. 10-13.

«НЕ ТРЕБА ФОТОШОПИТИ МОЄ ОБЛИЧЧЯ»

Авторка: Юлія Попова

Усе моє оточення орієнтувало мене виключно на зміну мого обличчя будь-якими засобами, і ніколи – на прийняття. С. 14-15.

«СВІТ У НЕРІВНОСТЯХ І ДОСЯГНЕННЯХ»

Ведучий рубрики: Володимир Карпов

Резонансні тематичні новини з усього світу. С. 16-17.

«ОДНА ПРОТИ СИСТЕМИ: ВІДЧАЙДУШНІ «ПІКЕТУВАННЯ» ПАТРІАРХАТУ»

Автор: Олег Марущенко

Тисячі жінок по всьому світу, виходячи з короткими «перформансами» у натовп, роблячи відеозаписи та викладаючи їх онлайн, «розхитують» патріархат активніше за мільйонні експертні та політичні спільноти. С. 18-20.

«ПРАВО ЖІНОК НА СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛЬСТВО В ХРИСТІАНСТВІ: КОНТРОВЕРСІЙНЕ СЬОГОДЕННЯ ТА НЕУНИКНЕ МАЙБУТНЄ?»

Авторка: Олена Богдан

Ми спостерігаємо поступове збільшення частки жінок серед священників і дедалі ширше прийняття ідеї рівних прав на священнослужительство серед жінок і чоловіків. С. 21-24.

«ГЕНДЕРНИЙ БАЛАНС В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВИБОРЧОГО ПРАВА У МУСУЛЬМАНСЬКИХ КРАЇНАХ»

Авторка: Наталія Малиновська

Необхідно розрізняти те, як трактується рівність чоловіків і жінок у Корані, і те, як сформована державна політика щодо гендерного балансу в ісламських країнах. С. 25-28.

«ЖЕНЩИНЫ В ИУДАИЗМЕ: ГЕНДЕРНЫЕ РОЛИ, СОЦИАЛЬНЫЕ ОЖИДАНИЯ И ИСТОРИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ»

Авторка: Ольга Краско

Ортодоксальний іудаїзм бачить у фемінізмі релігійну проблему, викликану проникненням в традиційну систему цінностей ідей з чужих їй джерел. С. 29-32.

«ГОМОСЕСУАЛЬНІСТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ»

Авторки: Марія Лозова, Аліна Маркова, Світлана Грінь

У масовій свідомості популярним є твердження, що гомосексуальність – атрибут сучасності, у попередні історичні епохи її або взагалі не існувало, або вона була відверто маргінальним, непоширеним явищем. Але чи правда це? С. 33-35.

ГЕНДЕРНИЙ ЖУРНАЛ «Я»
Журнал виходить із 2003 року

Засновник і видавець:
Гендерний інформаційно-аналітичний центр «КРОНА»

Головний редактор:
Олег Марущенко
oleg.maruschenko@gmail.com

Літературна редакторка:
Олена Малахова
omalakhova@ukr.net

Фоторедаторка:
Ольга Андрусик

Ілюстрації:
Марія Чорна

Дизайн і верстка:
Оксана Брюховецька

Адреса редакції:
E-mail:
center.krona@gmail.com

У разі часткового або повного передруку публікацій поси-
лання на журнал «Я», авторок
та авторів є обов'язковим.
За достовірність інформації
відповідають авторки та
автори матеріалів. Редакція
не завжди поділяє позицію
авторок та авторів публікацій.

Фінансовий партнер видання:
Фонд імені Гайнріха Бьоля,
представництво в Україні
www.boell.org.ua

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
КИЇВ

Електронну версію цього
журналу, а також попередні
номери можна знайти на
нашому Гендерному порталі
www.krona.org.ua.

Друк журналу здійснено
видавництвом «Планета_
Принт». Наклад: 500 екз.

**2 НЕРОЗДІЛЕНА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ**
Людмила МАЛЕС

**6 ГЕНДЕРОВАНА
КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ
ДИТИНСТВА**
Тетяна АНТОНОВА

**11 ЗАСТИГЛЕ ЖИТТЯ В
ОДИНХ,
РУХЛИВЕ – В ІНШИХ:
ПЛІТКИ З ДИТЯЧИХ
МАЙДАНЧИКІВ**
Аліна КУРЛОВИЧ

**14 ДОСВІД ТАТІВСТВА
У ГЕТЕРОНОРМАТИВНИХ
УКРАЇНСЬКИХ СІМ'ЯХ**
Ірина ТРОЯН

**20 СВІТ У НЕРІВНОСТЯХ
І ДОСЯГНЕННЯХ**
Володимир КАРПОВ

**22 ВІДПУСТКА
З ДОГЛЯДУ
ЗА ДИТИНОЮ:
НЕОЧІКУВАНІ
НЮАНСИ**
Олена ЗАЙЦЕВА

**25 ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ
«ЗАРАЗ» – РЕАЛЬНІ
ТРАГЕДІЇ «ПОТІМ»:
ПРОГУЛЯНКОВІ
СПОСТЕРЕЖЕННЯ**
Ольга АНДРУСИК
Олег МАРУЩЕНКО

**28 ДИТЯЧІ ШЛЮБИ:
ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ
ПРОБЛЕМИ**
Тамара МАРЦЕНЮК

**32 ЛІБЕРАЛЬНІ ЦІННОСТІ
АБО РОДИННІ
ТРАДИЦІЇ –
ЩО ОБИРАЮТЬ ДІТИ
З ІМІГРАНТСЬКИХ
РОДИН?**
Любов ГОРДІЄНКО

**36 НАШЕ АВТОРСЬКЕ
КОЛО**

● НЕРОЗДІЛЕНА ● ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

● Людмила МАЛЕС

Роздуми з кількох замальовок і численних спілкувань, які об'єднує те, що всі вони вперто виводять на висновок про нерозділену відповідальність. Велика подяка всім, хто надихали, зокрема Олені Стрельник за обговорення ідей та прекрасну монографію «Турбота як робота».

**«Хто винен. – Невістка!
«Так її ж вдома нема. – Так он її
плахта висить!»**
(українська народна приказка)

– Не лишайте візочок, давайте я постережу його, поки дитину заносите. Знаєте, коли донька була мала, то лишала коляску вниз, аж поки її не спалили, то потім тягала нову коляску на п'ятій поверх і тим спину собі «зірвала».

(Анна, сусідка)

Якось, відвівши дитину до дитячого садка, знічев'я прочитала Правила користування пасажирським ліфтом з автоматичними розсувними дверима і мій погляд прикули два пункти розділу «Категорично забороняється»:

- Проїзд дітей у віці до 12 років без супроводження дорослих,
- Ввозити до кабіни та вивозити з неї коляску з дитиною у ній¹.

Другий пункт не дуже вразив, бо візочок вже в минулому. Хоча навіть з однією дитиною, поки користуєшся візочком, можна відпорушувати його мінімум шість тисяч разів, а коли діток більше, то множите на коефіцієнт.

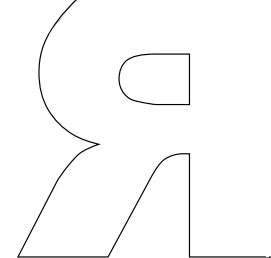
Пригадую, як у типово малу кабіну пасажирського ліфта ледь проходив візочок – і ти навшпиньки поруч. Тож, за правилами, найперше слід витягнути з візочка дитину; якщо йдете з прогулянки, то дитя спить і від таких маніпуля-

цій розбуркається та супроводжуватиме процес голосним плачем. Далі за тими ж правилами однією рукою тримає дитину – це до пуду ваги, бо з одягом – і під її розбудженої шалений крик та випорскування іншою рукою намагається спрямувати візочок до вузької кабіни. Ризик застрягання візка в проході дверей зростає через збільшення часу на всі ці маніпуляції. Можливість утримати безпечно дитину зменшується. Шанси, що втрапите, поміститесь, зможете успішно доїхати та вийти з ліфта різко падають, а коли дитина не одна, то й взагалі наближаються до нуля.

Таким чином, безтурботна експлуатація пасажирського ліфта досягається за рахунок зручності матері з дитиною, а коли ця зручність уже не конкурує з описаними незручностями – то за рахунок її здоров'я, бо жінка мусить тягти візок з дитиною (ось тут правила не обмежують) сходами нагору. І ліфтоексплуатуючим організаціям від цього не стає гірше, а навпаки – буде ж бо меншим зношування ліфтів. Більш того, це зменшує відповідальність за несправність ліфтового господарства. Адже якщо через несправність ліфта застрягає візочок з дитям, то винна мати, оскільки порушила правила. А якщо мати умудряється виконувати правила і через проблемність ліфту постійно застрягає візок, то це не вважається великою проблемою².

Як би це назвати? Зняття із відповідальних осіб відповідальності, зваблення до переступу, ще якимось, може для цього вже є готова назва?!³

Повернімося ж до першого пункту правил, я його сприйняла мов та спортсівка, яку на фініші спринту «ощасливлують» повідомленням, що тепер треба бігти ще марафон. Але цей мій жах виявився далеко не всім зрозумілим навіть серед од-

нодумиць, прочитання витягу з правил було різноманітне (найперше припустили, що воно зумовлене малою вагою дитини, недостатньою для спрацювання ліфта) і рідко коли стосувалося перспектив і прав материнства. Тому почала шукати пояснення для себе та інших.

Заплющила очі й уявила, як то – до дванадцяти років супроводжувати дитину в ліфті а-з тринадцяти за давньою традицією пошлюбити та чим це мамі – а саме про мам перша думка, коли мовиться про супровід дитини – загрожує. Гаразд, уранці до шостого (!) класу середньої школи проводжати ще більшість мам якось зможуть, долаючи спротив самих підлітків та обтинаючи і без того малий час перед роботою чи щоденно спізнюючись на неї. Але ж за кілька годин вже треба знову везти дитину в ліфті: зі школи додому, з дому на поза-шкільні заняття, на прогулянку і з них, з будь-якого приводу!

Як зможе мати поєднати це правило користування пасажирським ліфтом із своєю професійною діяльністю?! Вочевидь, ніяк! Бо матері мають і без того репутацію «невигідних» працівниць, оскільки доглядають хворих дітей і приносять лікарняні; відпрошуються на «ранки», батьківські збори; беруть відгули та відпустки за свій рахунок, коли пантрують дітей під час продовжених канікул та карантинів:

... Якби хоч завчасно попередили всіх батьків – 2 місяці не будемо вчитись після Нового року – то батьки це питання б якось вирішили – там, бабусі і всьо таке. а так – туди-сюди і ні туди і ні сюди! Ось що робити мамам с малими на руках?? що????? як працювати?

... Мне интересно, что делают работающим мамам, когда школы закрыты?

... А что делали работающие мамы во время 2-недельного карантина? или во время болезни ребенка (ветрянка, к примеру, или грипп)... вот то же самое и будут делать.

... Лично меня неделю потерпели. Вторую неделю – уже сквозь зубы. Думаю, что теперь я останусь уже без работы. И это при том, что две недели отсидела без денег.

... А какие варианты? Или искать выход, или терять работы... много семей в такой же ситуации⁴.

(Із коментарів у Facebook в обговоренні наказу про закриття навчальних закладів до 06.03.2018⁵)

Чия відповідальність, батьки?

– Я пішла з декрету на роботу, коли в холодильнику не стало ні яєць, ні молока – дитині не було з чого їсти зготувати. [...] Старшого канікули затяглися. Зараз сидить вдома, з травмою, вранці їздили на перев'язку, чоловік сказав, що на машині не повезе нас, гаразд, тоді я взяла гроші зі скарбнички сина і викликала таксі, а із зарплати йому їх верну. [...] Він як з дитиною сидить, то мені на роботу дзвонить постійно, я виходжу з кімнати, щоби не чули, бо кричить і лається, щоби не подумали, що він ненормальний у мене.

– А я приходжу з роботи і сідаю зі старшим робити уроки допізна, він уже нічого не розуміє, хоче спати, молодший теж тягне, щоби погралася з ним, не можу розірватися.

(З почутої у переповненому автобусі розмови двох жінок)

Мами-соло і мами в подружжі не різняться як 100% і 50 % доглядової праці на одні плечі. Чому? Адже за законодавством відповідальність покладається на батьків без акценту на їх статі, наголошуючи на їх рівному розподілі⁶.

Бо в культурі українського суспільства саме на матір покладається відповідальність за здоров'я – психологічне і фізичне, доглянутість, розвиненість дитини, соціальні навички і т.д.⁷. Умовна шкала оцінок внесків у батьківство для подружжя починається з різних полюсів: для матері від 100 % і «гірше», а для батька від 0 % і «краще». Тобто, якщо матір не відповідає очікуванням на 100 %, вона вже не ідеальна, неповноцінна, погана, будь-який відступ навіть на соту заганняє у ненормальність, фрустрацію. Навпаки, батькові в суспільній свідомості достатньо існувати, якщо ж він ще хоч щось робить, то це вже його неабияке досягнення, що вивищує над базовим уявленням, робить ідеальним⁸!

Будь-яка нематеринська увага до дитини вже вважається понаднормовою, тобто той 0 % – це насправді остання цифра в числі 100 %, які має забезпечити матір. Тож взяти дитя з собою на риболовлю – це вже 108 % батьківського догляду, бо про загальний фізичний, психологічний, соціальний добробут дитини мати потурбувалася.

За звичаєвим правом мати відповідальна за те, якою дитина стала: чому народився не хлопчик / має якусь патологію / певний характер тощо – бо мати з телегенією спала, не те їла, не так встала, в'язала чи руки підіймала... За

інституційним правом мати відповідальна і за те, що з дитиною трапляється: кримінальна хроніка медій пістрявіє моралізаторськими сюжетами про матерів, що кидають, замикають, якимось інакше занепащують своїх дітей – по всій країні вибірають такі випадки і довго їх обговорюють, натомість сотні тисяч татусів – злісних неплатників аліментів⁹ чомусь лишаються непоміченими.

Тож у сучасному українському суспільстві, на жаль, партнерство і паритет у батьківстві ще не є соціальною нормою, а радше «дивним» винятком. І виховання дітей – це, зазвичай, стовідсоткова «доля» жінки, а участь інших зводиться,

«Якщо матір не відповідає очікуванням на 100 %, вона вже не ідеальна, неповноцінна, погана. Навпаки, батькові в суспільній свідомості достатньо існувати, якщо ж він ще хоч щось робить, то це вже його неабияке досягнення.»

у кращому випадку, до допомоги. Традиційний контраргумент на цю диспаритетність – мовляв батько відповідає за матеріальний добробут дітей та родини. Але ні минушина, ні сучасність його не підтверджують. Бо як раніше жінки ткали, пряли та продавали, чим бюджет наповнювали, так і в радянський час всі працювали, та й нині рівень економічної активності жінок не принципово менший за чоловічий і пояснюється пенсійним законодавством та участю жінок у тій же доглядовій праці (відпустки з догляду за дитиною, хворими).

І після робочого часу – однакової для всіх зміни оплачуваної праці – у матері, як про це вже багато писано, починається не час на відпочинок, а друга і третя зміна домашніх справ і догляду, але вже без оплати.

Культура ямкового ремонту чи партнерство vs підряд

Добре, якщо матері є кому допомогти? Так, не знак оклику, а питання! Здається, питання риторичне, проте є деталі, де все сумне і криється...

Ми не говоритимемо зараз про допомогу дитини, бо це радше процес виховання, а не розподіл праці, і участь у розподілі відповідальності дитина ще не може брати. Мовимо про дорослих людей. За малим винятком у нас не прийнято обговорювати умови, обсяг, ціну роботи, межі відповідальності такої допомоги. Так, як це ми робимо на ринку послуг,

коли даємо детальний інструктаж няні чи керуємося правилами та інструкціями в роботі освітніх, медичних закладів, укладаємо з ними угоди. Кажуть, в американських сім'ях часто допомога родичів оплачується і формально регламентується: бабусі платять за догляд за дітьми, а хатні обов'язки закріплюють у шлюбному контракті, тож будь-які суперечки можна розглядати в суді.

Безкоштовній же допомозі в зуби не дивляться, її не критикують, свої умови не виставляють... і часом це може бути на межі зручності та користі. Тому не викликають розчулення недільні татусі з візочками в одній руці та «джентльменським» набором пиво-сигарети у другій, що нетерпляче чекають, поки дружини наготують та поприбирають, бо футбол скоро.

Допомога, яка не розділяє відповідальність, не носить системного характеру, нерідко не дбає про віддалені наслідки, а часто й безпосередній результат. Це процес, що керується лише вказівками, як легітиматором власних дій¹⁰. Бо люди діють, мов за договором підряду, що сказали, те зробили, зробили максимально раціонально (відповідно до формули раціональності, тобто з мінімізацією витрат), як ямковий ремонт доріг, що живе до найближчої весни.

Чомусь у психології така без/відповідальність батьків та матерів іноді обґрунтовується як статеві різниці: мовляв чоловіки монозадачні, а жінки мультизадачні¹¹. Та переконливих досліджень на доказ цього немає, навпаки, за попередніх століть саме чоловіки займали «мультизадачні» позиції, що нині вважаються властиво жіночими (секретар, домоуправитель, вихователь-гувернер тощо).

У «мамській» групі всіх розвеселила фотожаба, де батько готує маму до того, що дитина обкакалася¹². Що в такому випадку зробили б одні? Вони купали б дитя, пропрали одяг, прибрали б усі сліди, за потреби вдалися б до симптоматичної терапії і проаналізували б раціон. Що роблять інші? Чекатимуть на маму... А якщо б мова була про підтікання оливи в машині, то ці двоє вповні могли би помінятися місцями. Тож мова не про вроджені вади, а зацікавленість і відповідальність.

Відповідальність і вміння розвивати партнерські взаємини – не вроджена риса, її виховують разом із дорослішанням, але вона погано розвивається за патерналізму, планової економіки, політики популізму чи/і тиранії. Зате добре узгоджується із громадянським суспільством, де треба цікавитися і докладати зусиль та ресурси не лише до того, що вигідно чи

цікаво тобі, а й до корисного для загалу, потрібного іншим, і лише через гарний соціальний клімат воно вертається тобі.

Чим серце заспокоїться?

Чи відбуваються нині в Україні якісь зміни у перерозподілі відповідальності батьківства? Так. У пострадянській Україні у приватній сфері спостерігаємо різноспрямовані процеси. З одного боку – потужний неотрадиціоналізм як прагнення прикути жінку до 4К (кухні, коляски, каплиці й крамниці), коли на жінку покладають сто у кубі відсотків відповідальності: і за минуле, і за теперішнє і за майбутнє родини. Зростанню відповідальності за таких умов сприяє і так зване інтенсивне материнство. А з іншого, – усе ж зростає кількість партнерських емансипованих сімей, де відповідальність розділено більш-менш порівну, а відповідальне батьківство «має два наголоси». Розрив шаблону про виняткову стовідсоткову відповідальність матері можна спостерігати у групі Фем-

підтримка, де серед інших є поради жінці лишити дітей на чоловіка за неможливості продовження їхніх стосунків. «А де був їхній батько?» резонне зустрічне питання зазвичай звучить у спільноті «Фемінізм УА» у відповідь на медійний ґвалт «Де була їхня мати?» щодо випадків трагедій з дітьми.

Схожі тенденції виявляються і на інституційному рівні. З однієї сторони, державні заклади прагнуть усе більше відповідальності перекласти на сім'ю (читай – матір). Результат навчання в школі все більше залежить від роботи вдома. Приписи дільничих лікарів/-ок щоразу слід звіряти із списками «фуфломіцинів», а до закінчення медичної реформи бажано самим більш-менш орієнтуватися у протоколах лікування і новинах доказової медицини¹³. З іншої сторони, потужним інституційним кроком на шляху до відповідального батьківства стали зміни до законодавства щодо несплати аліментів і санкції за це¹⁴. Така зміна перетворює на реальнішу норму кодексу про рівну відповідальність батьків та допомогу держави у справі виховання дітей.

Водночас ринок комерційних послуг усе різноманітнішає, і вже скоро матиме пропозиції на всі випадки материнського життя, а поява закладів, де використовують різні світові методики виховання, допомагає побачити в дитині не одиницю, а особистість. Проте ця інша інституційна сторона так само поки що лишається недоступною для всіх, ба навіть для більшості людей. Тому у транспорті так звично чути, як скаржаться на школу, яка все активніше скидає свою відповідальність за освіту на батьків (мам), на медицину, ЖКГ.

¹ Наприклад, див.: http://translift.com.ua/ua/lifti/lift_pasajirskij.html.

² Наприклад, див.: <https://kiev.vgorode.ua/news/sobytyia/170329-na-troeschyne-lyft-edva-ne-razdavyl-zhenschynu-s-rebenkom>.

³ Пригадала іншу типову ситуацію, коли правослухняність унеможлиблюється. Зима, сніг-відлига-мороз, з дахів звисають бурульки. Коло будинків над тротуарами дбайливо напнуто попереджувальну стрічку аж по самі дерева, що над проїжджою частиною, але щоби люди все ж мали куди дітися – не по проїжджій же частині йти, то цю стрічку завбачливо піднято на висоту людського зросту... Усім знайома картинка? Знову ж маємо спрямовану мінімізацію відповідальності, а оскільки вона на комусь має бути, то перекладається, у кращих традиціях патріархату на жертву...

⁴ <https://www.facebook.com/groups/MAMMASS/permalink/2084308645119093/>.

⁵ <https://www.unian.ua/society/10027892-v-ukrajini-cherez-vidmovu-gazpromu-postachati-gaz-zakrivayut-vsi-navchalni-zakladi.html>.

⁶ Сімейний кодекс України ст.141 і 150, а також ст.7 п.6, ст.15 п.1, ст.54.

⁷ «Де ваша мама? – питають у поліклініці батька з дитиною», «Якщо дитина плаче, треба знайти її маму» – типові ситуації та вирази.

⁸ Артем Чапай воліє, щоби його досвід тата у декреті не сприймався як щось унікальне, героїчне, лише за це варте уваги. – <http://detector.media/community/article/118500/2016-09-06-tato-v-dekreti-artem-chapai-odna-pomita-cholovikom-tarilka-krashche-nizh-odin-raz-uzhite-slovo-mistkinya/>.

⁹ <https://erb.minjust.gov.ua/#/search-debtors>.

¹⁰ З цього приводу є феміністичні комікси з відеоблогу «феміністки поясняють» про допомогу і пояснення, що хатній менеджмент – це додаткове навантаження на матір:

<https://www.facebook.com/femexplanation/photos/rpp.184934858709864/240994943103855/?type=3&theater>.

<https://www.facebook.com/femexplanation/photos/a.240993416437341.1073741829.184934858709864/240993473104002/?type=3&theater>.

¹¹ Наприклад, у передачі «Доведи, що кохаєш» таку ідею висловлює психологиня Марина Романенко: <https://hromadskeradio.org/programs/provethelove/povagu-ne-treba-zaslugovuvaty-yaki-stereotypy-zavazhayut-pobuduvaty-zdorovi-stosunky>.

¹² <https://www.facebook.com/groups/MAMMASS/permalink/2102226259993998/>.

¹³ <https://life.pravda.com.ua/health/2016/12/23/221887/>.

¹⁴ <http://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-shodo-vdoskonalennya-poryadku-primu-45350>.

● ГЕНДЕРОВАНА ● КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ● ДИТИНСТВА

● Тетяна АНТОНОВА

Якщо Вам доводилося хоч раз купувати іграшки чи дитячий одяг, Ви обов'язково мали помітити, наскільки непросто в такій ситуації уникнути запитання, яке «прочитується» в оформленні вітрин та групуванні товарів чи озвучується продавцем / продавчиною: «Вам для хлопчика чи для дівчинки?»

Показово, що Вас поставлять перед цим вибором, навіть якщо Ви шукаєте лише пелюшки для немовляти, горщик, візочок, набір фломастерів, абетку чи конструктор. Великих зусиль вартуватиме пошук «нейтральної» речі для дитини, адже всіма можливими способами підкреслено приналежність кожного товару до однієї з груп: «для дівчинки» і «для хлопчика». Цей маркетинговий поділ стає настільки звичним, що багатьма членами суспільства сприймається як абсолютно природний. Така ситуація на ринку дитячої продукції, зазвичай, не просто не викликає здорового подиву, але й всіяко схвалюється консервативним крилом педагогів та батьків. А це вже тривожний сигнал про те, що наявний стан речей буде законсервовано на тривалий час.

Тому варто порушити кілька важливих питань, щоб бодай трохи похитнути цю обмежувальну конструкцію: в чому мета і наслідки гендерного маркування дитячих товарів? Чи можливо розірвати павутиння страхів та стереотипів, на якому ця маркетингова стратегія тримається?

Розглядати ці питання поза контекстом не доцільно та не продуктивно, тому одразу зазначимо, що йдеться саме про «суспільство споживання» і дитину – яка як споживачка / споживач є його повноправною частиною. Розвиток виробничих технологій зумовив масове продукування дитячих товарів, що призвело до появи дитини-покупця і подальшого процесу комерціалізації дитинства, який на початку XXI ст. набув надзвичайного розмаху. Маркетингові стратегічні розробки, у намаганні охопити всі соціально-вікові групи, одразу ж розгледіли у дітях нову споживачку силу, потужну і дуже перспективну (бо хто ж економитиме на дітях).

По-перше, дитина може самостійно здійснювати покупки. Наприклад, окремі педагогічні концепції схвалюють використання кишенькових грошей як стимулу. Отже, дитина, виконуючи певні вимоги дорослих, отримує грошову винагороду, яку може витратити на ба-

жаний товар. Хіба не репетиція стосунків працівник-роботодавець?

По-друге, дитина може спонукати дорослих до покупки, тому – як у першому, так і в другому випадку – стає мішенню для величезного рекламного потоку.

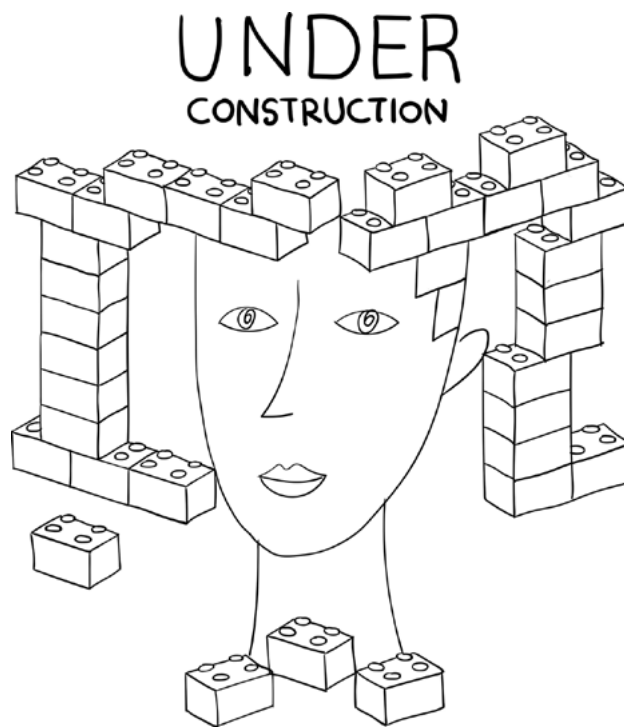
По-третє, самим своїм існуванням дитина долучає певну кількість дорослих до споживачької категорії «батьки». Сучасна концепція дитини як беззахисної та неймовірно цінної істоти схиляє суспільство XXI ст. до гіперопіки та гіперконтролю, тому всіяко підтримує батьківську паніку. Дитину необхідно захищати від мікробів, кіднепперів, радіації, пестицидів, педофілів, ГМО, терористів, паразитів, зрештою – від неї самої. А для цього існує безліч пристроїв та засобів. Тобто тривога та паніка перед обличчям стількох загроз переростають у споживачьку манію. До того ж дитину необхідно забезпечити купою речей для зростання та гармонійного

розвитку. Тому, як виявляється, треба придбати ще більше цільової продукції. Батьків постійно непокоїть питання: чи всім необхідним забезпечене дитя? А дати ствердну відповідь на це питання майже неможливо, бо ринок дитячих товарів дуже динамічний і список «життєво необхідних» речей постійно зростає. Наприклад, чи чули ми раніше про комфортери, підігрівачі для вологих серветок чи позиціонери сну?! Образ ідеальних батьків складається з неймовірної кількості товарів, які треба купувати для забезпечення «нормального» дитинства. А рівень батьківської турботи вимірюється ретельністю відбору цієї продукції. Тож з погляду сучасної неписаної концепції батьківства, купування – це любов.

І четвертий момент, який особливо підвищує цінність дитини у «суспільстві споживання» – можливість працювати на перспективу. Вибір товарів та купування у дитячому віці є своєрідним тренажером, що готує дитину до майбутнього «дорослого» споживання, до того періоду життя, коли людина володітиме власними фінансовими ресурсами та використовуватиме їх на свій розсуд. Тому маркетингові зусилля щодо дитини спрямовані не лише на спонукання купити тут і зараз, але й на прищеплення та опанування всіх принципів консьюмеризму з раннього віку. Це своєрідна споживацька освіта, яку діти отримують, спостерігаючи за покупками дорослих, сприймаючи рекламний потік, реагуючи на мерчандайзинг продукції, тренуючись купувати, звикаючи до самого відчуття постійної потреби у придбанні якогось товару. Тобто ще у дитинстві сучасна людина опановує головні споживацькі принципи, до яких досі належить і принцип вибору товару за гендерним маркером.

Цей принцип діти засвоюють, поперше, спостерігаючи за виборами товарів, здійснюваних дорослими. По-друге – реагуючи на рекламні меседжі та суспільну думку, яка схвалює чи засуджує певний вибір, наприклад, одягу чи іграшок. Дорослі обирають товари для дітей, здебільшого орієнтуючись на біологічну приналежність дитини до «дівчаток» чи «хлопчиків». Більшість дітей з моменту свого народження потрапляють до пелюшок рожевого чи блакитного кольору. А новітня можливість визначати «стать плоду» дозволила продавати гендерномарковані товари навіть для тих, хто ще не зробили свій перший ковток кисню на цій планеті.

Рекламні повідомлення формують уявлення про ідеальних дітей, а такі інституції як садочок чи школа дають

«Образ ідеальних батьків складається з неймовірної кількості товарів, які треба купувати для забезпечення «нормального» дитинства. З погляду сучасної неписаної концепції батьківства, купування – це любов.»

зрозуміти, що саме в цьому суспільстві вважається нормативним для хлопчиків і дівчаток. Усе це в комплексі привчає дитину обирати «правильний» товар, орієнтуючись не на свої смаки і потреби, а на свою гендерну ідентичність, яка у консервативному суспільстві підмінюється статевою ідентичністю, тому вважається чітко визначеною від народження, незмінною і має, відповідно, лише два варіанти.

Саме на такому уявленні про бінарний поділ на «жіноче» та «чоловіче» і побудовано маркетингові стратегії, що розподіляють увесь масштабний потік дитячих товарів. Спробуємо глянути на ситуацію не очима споживачів/-ок, а очима маркетологів, що вірять в ефективність гендерного розподілу.

Насамперед, варто згадати важливий принцип маркетингу: найбільший прибуток можна отримати, якщо виділити перспективні споживацькі групи та створювати продукти, спеціально орієнтовані на них.

Такі спеціалізовані товари позиціонуються як більш пристосовані до потреб

цієї споживацької категорії, а також допомагають тим, хто купують, долучитися до групи. Наприклад, до групи «чоловіків» та «жінок», «хлопчиків» та «дівчаток». Купуючи такий товар, людина не лише споживає власне продукт, але й отримує бонус – символічну приналежність до соціальної групи та наближення до образу її ідеальних представника / представниці. За такою логікою, наприклад, миючись «гендернонормативним» гелем для душу, чоловіки стають більш

«Миючись «гендернонормативним» гелем для душу, чоловіки стають більш маскуліnnими, а жінки – більш фемінними.»

маскуліnnими, а жінки – більш фемінними. Вибір «правильної» продукції для дітей, по-перше, наближає маленьких споживачок і споживачів до образів «ідеального хлопчика» та «ідеальної дівчинки», які панують у суспільстві, а по-друге, формують у них ті риси та закладають на перспективу такі поведінкові моделі, які відповідають нормативним уявленням про чоловіків і жінок.

Така диференціація подається як підвищення якості товару та дозволяє підвищувати ціни, а отже – веде до зростання прибутків компанії-виробника. Цікаво, що, зазвичай, фізичні та функціональні властивості «хлопчачих» та «дівчачих» товарів практично ідентичні, а диференціація відбувається за рахунок дизайну самого продукту та/чи упаковки. Отже покупці/-чині готові переплачувати за цей символічний бонус, який надає товару здатність заспокоювати та переконувати їх у тому, що вибір було зроблено правильно. Тобто батьки спокійні, бо впевнені, ніби нормативні кольори одягу, канцтоварів, предметів гігієни чи малюнки на них, а також нормативні іграшки будуть розвивати дитину і спрямовувати «правильним» чином.

Дуже показовим також є страх батьків перед «ненормативними» покупками. Чому це дівчинка не хоче купувати спідничку, просить іграшковий пістолет чи, ще страшніше, набір інструментів? Чому це хлопчик просить кульку рожевого кольору, хоче купити іграшкову праску, посуд чи навіть ляльку? Такі ситуації викликають у багатьох батьків не просто занепокоєння, але й почуття глибокого дискомфорту чи навіть сорому. Вони вбачають у таких дитячих бажаннях відхилення від прийнятної стратегії розвитку, більше того, загрозу

майбутній маскуліnnості чи фемінності. Батьки не просто непокояться – вони бояться осуду зі сторони інших членів суспільства та привчають дітей до того, що певні види одягу, кольори, іграшки та ігри для них є табуованими. Дітям прищеплюється страх бути висміяними та жорстоко засудженими дорослими чи однолітками за «неправильний» вибір. У такому занепокоєнні батьків – не просто бажання тримати дитину в прописаних для її «статі» межах, цю тривогу, однозначно, можна розцінювати як один з виявів гомофобії та трансфобії. Батьки вбачають у «неправильних» речах, іграх та хобі загрозу гендерній ідентичності, тому жорстоко слідкують за кожним вибором, що його робить дитина, і часто такий контроль має яскраво репресивний характер.

Аби консервативні батьки та освітні заклади були спокійні, хлопчики та дівчатка повинні, по-перше, бути максимально відмінними візуально, а по-друге – мати схильність до діяльності, що відповідає одній з двох бінарних груп, до яких дітей зараховують від народження за відмінністю статевих органів. Проконтролювати формування цих

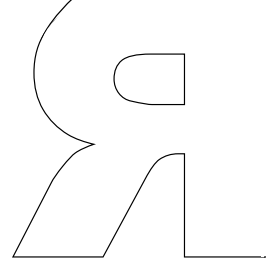
«Батьки вбачають у «неправильних» речах, іграх та хобі загрозу гендерній ідентичності, тому жорстоко слідкують за кожним вибором, що його робить дитина, і часто такий контроль має яскраво репресивний характер.»

схильностей батькам допомагають тисячі гендерномаркованих іграшок.

Потрапляючи до іграшкового магазину, Ви можете навіть не читати назви відділів «Іграшки для хлопчиків» чи «Іграшки для дівчаток», Вам усе підкаже колір. Сто відтінків рожевого сигналізують, що Ви потрапили до «дівчачого королівства». Але серед усього різноманіття Ви не знайдете пістолета, молотка чи сміттєвоза, хоч би й рожевого. Дівчатам традиційно пропонують пупсів та неймовірну кількість супутніх товарів, щоб змалку «відпрацьовувати» роль матері. А ляльки, що зображають дорослих жінок, покликані навчити дівчинку пере-

«Гендернонормативні» шкільні рюкзаки

дусім підбирати одяг і робити зачіски. Усі ролові ігри з такою лялькою значно коротші за часом, ніж попередній процес одягання чи зачісування. Турботі про зовнішній вигляд також присвячено безліч наборів для виготовлення аксесуарів, туалетні столики, іграшкові перукарські набори, діадеми і крила фей. Бути турботливою та привабливою – ось дві перші заповіді. Третя – бути гарною господинею. Потренуватися у цьому дівчатам допоможуть іграшкові праски, пральні машинки, плити, посуд і пилососи.

Відділ для хлопчиків ви впізнаєте за блакитним або синім кольором, хоча варто наголосити, що останнім часом почали домінувати колір хакі та мілітарні принти. Хлопчикам не пропонують нічого, що стосується побуту, краси чи сім'ї, такі іграшки для них табуовані. Натомість тут можна побачити всі види транспорту, що має підготувати «майбутніх чоловіків» до динамічного стилю життя, підкорення простору, на противагу статичному життю жінки. А неймовірний асортимент зброї спонукає приміряти ролі захисника чи нападника, дає зрозуміти, що агресія – це не просто «природна» чоловіча риса, але й чеснота. Конструктори і роботи – дають можливість хлопцям дізнатися, як влаштовані речі, навчитися їх створювати та модифікувати. Це розвиває аналітичне мислення, яке за шаблоном має згодом привести хлопчика на один з технічних факультетів. Спектр «правильних» професій взагалі чітко окреслений іграшковими наборами: пожежник, поліцейський, солдат, космонавт чи автомеханік.

Навіть такий короткий перелік дає зрозуміти, що йдеться про жорстку систему приписів та заборон, яка покликана втримати нові покоління у полоні стереотипів поколінь попередніх. Щоб отримати соціальне схвалення, хлопчики мають бути активними, дозовано проявляти агресію, схильність до лідерства та конкуренції, демонструвати фізичні здібності та потяг до винахідництва. Від дівчаток чекають пасивності, доброзичливості, тендітності, охайності та зацікавленості родинно-побутовою сферою. Розвитку саме цих якостей і повинні слугувати одяг та іграшки, а також їхні кольори та дизайн, що засновані на наборі шаблонних уявлень та візуальних образів дитячої поп-культури.

Цікаво, як глибока гендерна консервативність ринку дитячих товарів контрастує з його технічною динамічністю. Скільки сучасних дитячих пристроїв створено на основі новітніх наукових розробок: індикатори вологості на памперсах, монітори дихання для немовлят, сенсорні іграшки, телефони-годинники з GPS-трекером, які колись можна було побачити лише у фільмах про спецагентів, та багато іншого. Тому стає очевидним, що сфера дитячих товарів зовсім не ізольована від загального розвитку суспільства, а вся її консервативність стосується лише гендерного розподілу та культу безпеки.

Важливо розуміти, що саме споживачі/-ки вже понад століття доводять компаніям, що схема гендерного розподілу дитячих товарів є не просто життєздатною, але й надзвичайно прибутковою. Бажання збільшити обсяги

продажів було початковою метою маркетингової стратегії робити товари «для дівчат» та «для хлопців». Показовим є, наприклад, історія дитячого одягу, який ще у XIX – XX ст. у США та Європі був універсальним за фасоном та нейтрально білим. Це було дуже практично та економічно, адже такий одяг можна було, по-перше, легко вибілювати чи виварювати, а по-друге – передавати від старших дітей до молодших, не зважаючи на те, хлопчики це чи дівчата. Коли ж виробництво дитячого одягу набуло масового характеру, виникла нагальна потреба змусити батьків купувати більше. Саме в цей час почали формуватися цілі

«Мішеней у боротьбі за звільнення дитячих ігор від рудиментарних дорослих правил не одна, а дві: корпорації-виробники, що продають гендерноспеціалізовану продукцію, та споживачки й споживачі, які заохочують такий поділ, усіляко його оберігають та спонсорують.»

гардероби для хлопчиків та дівчаток, і було винайдено «блакитний» та «рожевий» кольори як гендерні маркери.

Іграшкові та харчові бренди теж випробували стратегії гендерного розподілу і переконалися, що це вигідно. Згадати хоча б появу LegoFriends – серії конструкторів для дівчат рожевих чи бузкових кольорів, з яких можна збирати кафе, ігровий майданчик для цуценят чи Будинок дружби. Цей маркетинговий хід дав зелене світло дівчачому конструюванню, хоча і тримає його в жорстких стилістичних та тематичних межах. Конструктор з очевидним гендерним призначенням одразу збільшив кількість дівчат, які почали грати з Lego та збирати колекцію.

Отже, наївно вважати, що в якийсь момент компанії добровільно, з почуття соціальної відповідальності, зрадять своїм традиційним маркетинговим стратегіям та відмовляться від гарантованого прибутку.

Чи можна, з іншої сторони, розраховувати на щось на кшталт споживачього бойкоту? Чи може йтися про масову відмову від тієї продукції, яку безпідставно роблять гендерноспеціалізованою? Чи можна уявити, що подібне явище здатне бути настільки масштабним, що матиме економічні важелі впливу

на політики великих корпорацій? Такий хід подій здається надто оптимістичним, принаймні – у найближчому майбутньому. Але це не означає, що необхідно змиритися з теперішнім станом речей. Здається, що початок довгого шляху до адекватних змін у тому, щоб усвідомлювати штучність самого поділу та його негативні наслідки для дітей, а їх чимало. Підсумуємо.

По-перше, гендерні маркери підкріплюють ідею бінарності «чоловіче – жіноче», підтримуючи у суспільстві весь набір стереотипів про протилежні дві статі та їхні характеристики, транслюючи їх від покоління до покоління.

По-друге, вони впливають на поведінкові моделі дітей, їхню самоідентифікацію, штучно звужують та викривляють реальне поле вибору, яке насправді постає перед кожною дитиною; нав'язують шаблони, замість того, щоб вчити цінувати унікальність кожної людини та прислухатися до себе.

По-третє, товари такого типу взагалі виключають трансгендерних людей, інтергендерних людей тощо, тому є просто дискримінаційними.

Спробуйте озвучити всі ці проблеми споживачькій аудиторії з консервативним світоглядом і наштотхнетеся на міцну стіну нерозуміння. У кращому випадку реакція буде нейтральною: «Це лише іграшки (одяг, продукти). Не шукайте проблем там, де їх немає, не ускладнюйте». У гіршому ж разі Ви зіткнетеся з агресивним захистом патріархатних цінностей, на які зазіхнули, та зі звинуваченнями у «пропаганді гомосексуалізму» чи «розбещенні неповнолітніх».

Тому аналізуючи, чому саме гендерний розподіл дитячих товарів має такий попит в Україні, не варто все списувати на непомірні комерційні апетити Lego, Mattel чи Crayola. Цей попит є своєрідним індикатором та допомагає виявити, наскільки насправді в нашій країні застарілі гендерні стереотипи та моделі живучі та актуальні. Тому мішеней у боротьбі за звільнення дитячих ігор від рудиментарних дорослих правил не одна, а дві: корпорації-виробники, що продають гендерноспеціалізовану продукцію, та споживачки й споживачі, які заохочують такий поділ, усіляко його оберігають та спонсорують.

Тому завдання виявляється набагато масштабнішим, ніж просто боротися за права хлопчиків на рожеві футболки чи за права на рюкзаки з трансформерами для дівчаток. Ідеться про підвищення загального рівня толерантності, освіченості, адекватності та прогресивності нашого суспільства.

ЗАСТИГЛЕ ЖИТТЯ В ОДИНХ, РУХЛИВЕ – В ІНШИХ: ПЛІТКИ З ДИТЯЧИХ МАЙДАНЧИКІВ

Аліна КУРЛОВИЧ

Батьки і дорослі завжди праві – як часто ти говориш це своїй дитині? Звичайно, так безпечніше: доросла тире досвідчена людина покаже, як правильно ходити, стояти, вдягатися, у що гратися та з ким. Але чи краще так для твого чада?!

Коли дорослі знають краще

Нумо, вирушаймо у подорож дитячими майданчиками і погляньмо, які ситуації там трапляються. Як часто тати й мами, самі того не розуміючи, заважають дитині розвиватися так, як їй того б хотілося серед однолітків, заводити друзів та просто цікаво для себе проводити час у грі. Я хочу навести тобі кілька приладів, свідком яких я стала за останній місяць. У кожному з них дорослі демонструють турботу, яка для дитини завершується плачевно, бо щоразу на її шляху ставлять перешкоди.

Перший випадок. У дворі граються діти віком чотирьох – шести років. Хлопчики зробили собі барикаду з машинних коліс і граються у «війнушки». Окремо від них сидять дівчатка, одна з них не витримує і біжить до хлопчиків – теж погратися серед барикад. Ті наче й не проти, але дорослий голос вже знервовано гукає доньку назад: «Залиш, хлопчиків у спокої – нехай граються!». Дівчинка норовисто залишається на місці, але ненадовго – її забирають. Вона засмучена, настрої зіпсовано, авторитет серед друзів падає.

Інша ситуація. Мами сидять біля під'їзду на лавці. Поряд бігають діти. Дівчинці захотілося залізти на дерево. Дорослі поруч, лавка у кількох метрах, дерево невисоке, але не минає і хвилини, як її з криками знімають з дерева: «Ти дівчинка чи мавпа?». А тим часом на всіх інших майданчиках, де також є дорослі, я бачу, як хлопчики систематично, стоячи на сидінні гойдалки, пе-

рекручуються через верх, неначе на колесі огляду. Збіг? Не думаю. Таке враження, що хлопчики можуть літати, а дівчатка – не вміють. І коли дитина впаде і заб'ється, то синці в неї з'являться залежно від статі, а не від сили удару. Насправді, хлопчикам куди більше дозволено рухатися, бігати, стрибати, гратися у різноманітні ігри, у які вони тільки забажають – крім візочка з дитиною і приготування їжі. Так потім і в житті виходить...

А ось ще приклад. Хлопчики від семи до десяти років грають у футбол. Дівчинка проситься до них у команду, однак їй відмовляють. Діти вже старші, і для них дико, щоб «дівча» буцало м'ячика. Хто у цьому винні? Оті дорослі з попередніх прикладів, які щоразу повертають дівчаток поближче до себе і

подалі від хлопчиків, які грають у динамічні, цікаві й начебто небезпечні тире недівчачі ігри. Дитині знову зіпсовано настрої та обмежено у діях і бажанні.

Гра поза забороною

Наступний майданчик – мій улюблений. Тут я була приємно здивована. Дітки гралися у поліцію: бігали, їздили по черзі на велосипеді, брали до рук імпровізовану зброю, ховалися і доганяли. Дівчатка були зручно одягнені – у спортивний одяг: одна у чорно-зелений костюм, друга – у чорно-рожевий, третя – у білий з принтом (до речі, і на інших майданчиках я бачила, що дітей, як правило, одягають зручно). У хлопчика було довге волосся, а сам він був у білому...

Якщо дорослі не втручаються, діти граються спільно. Їм неважлива стать і приписки «дівчача» / «хлопчача» гра. Вони роблять те, що їм цікаво. Звичайно, якщо ті, хто «краще знають», ще не встигли показати, «як правильно»...

– У нас кожна матуся приносить свої іграшки, ми це все гамузом висипаємо, щоб наші діти гралися. Що дитині цікаво – те вона і бере. Я, як мама, можу сказати: якщо дітей не чіпати – вони самі розберуться, з ким їм хочеться грати і у що. Я ніколи свого сина не зупиняю. Поки вони маленькі – вони разом, а коли виростають, там іде сильний розподіл між хлопчиками і дівчатками. Гадаю, це залежить від батьків: якщо вони з раннього віку увесь час занадто сильно опікали і не дозволяли займатися тим, чим цікаво, – говорить мама Тетяна Воробйова.

«Якщо дорослі не втручаються, діти граються спільно. Їм неважлива стать і приписки «дівчача» / «хлопчача» гра. Вони роблять те, що їм цікаво. Звичайно, якщо ті, хто «краще знають», ще не встигли показати, «як правильно»...

Чужак між своїх

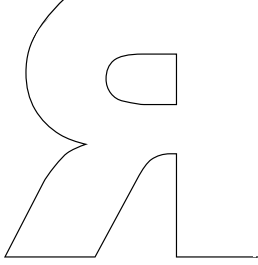
Наступний майданчик підтверджує останню думку: між дітьми віком сім – одинадцять років вже тотальний розподіл за статтю. Наче проведена невидима лінія або скло, яке заважає ступити на «чужу» територію. Я проходжу повз цей майданчик доволі часто – тому можу це сказати з упевненістю.

Центр майданчика – це завжди хлопчики, які зазвичай граються з м'ячем, а довкола них – дівчатка. Місце, де грають хлопчики, заповнене турніками, гойдалками, спусками, а обабіч – немає майже нічого, крім настільного тенісу. Через м'яч дівчатка наче не можуть заступити на територію майданчику, – дорослі й хлопчики ганяють!

Я бачила, як одна дівчинка виконувала гімнастичні вправи з фігурною стрічкою, кілька інших – грали з посудом, були такі, що просиділи увесь час на лавці з телефоном у руках.

У мене склалося таке відчуття, що ось цей майданчик – проекція майбутнього дитини. Діти виростають і потрапляють у світ, де у центрі – чоловіки, а жінки так і сидять обабіч – зі стрічкою, посудом і айфоном. Вони прикрашають, готують, отримують подарунки, а чоловіки тим часом подорожують, заробляють гроші, вирішують важливі питання. У одних – життя застигло, а в інших – у русі. Так, як і на майданчику.

«Чому це погано? Так і повинно бути!» – може комусь спасти на думку. А чи часто ти бачиш успішних людей, які сидять на місці у застиглому стані? Навряд... Кожна людина має право себе реалізувати у

житті, для цього їй варто бути пробивною, комунікативною, спритною. Саме такою, як в отих недівчачих іграх.

Ігри для дорослих

Дорослі люблять казати: «Дитині потрібні і батько, і матір». Як правило, це говорять тоді, коли родина знаходиться на стадії розриву. Це ще одна цікава маніпуляція тих, «хто знає краще».

До цього моменту у тексті йшлося лише про мам, але на дитячих майданчиках і справді завжди більше саме мам. А де ж чоловіки? На «полі битви» – гроші заробляють, на дивані – заморилися... Або просто, як-то кажуть, «не чоловіча то справа з дитиною у пісочку гратися». Коли я запитую у матусь, як часто ваш чоловік виходить гуляти з дитиною або грається, то чую таке:

«Цей майданчик – проекція майбутнього дитини. Діти виростають і потрапляють у світ, де у центрі – чоловіки, а жінки так і сидять обабіч – зі стрічкою, посудом і айфоном.»

– Ти б комусь іншому поставила запитання – наш тато увесь час на роботі – ми його не бачимо зовсім! А коли вдома, то звичайно і граються, і малюють, і клеять – усе роблять разом. Та на майданчиках у нас, як правило, самі мами, – розповідає мама Міла Мірошник.

Коли у чоловіків інших справ немає, вони всю найважливішу роботу закінчили і «врятували світ», то можуть і з дитиною вийти на двір. Таке щастя дитині припадає, як правило, на вихідні. Тоді поважною ходою у парках, на дитмайданчиках масово з'являються Вони. Гарно вбрані, «за кермом» візочка або за ручку з дитиною. Жінка йде по ліву руку – розвантажена. Ці парочки у центрі уваги інших...

Звичайно, я гіперболізую, але ж часто так буває. І до речі, від цього страждають не лише діти, але й самі тати. Адже суспільство вже давно прописало їм саме такий сценарій гри – бути «гаманцем», і вони завзято виконують його, хоча страждати від цього можуть усі. Це ж той самий майданчик – тільки вже у дорослому варіанті.

Я знаю молодят, у яких народилася

донечка, і вони «б'ються» за те, хто ж поведе цього разу візочок. Майже кожного дня разом виходять гуляти. А ще на майданчику біля свого будинку я за примітила чоловіка, який завжди гуляє з сином самотужки. Тож є й ті, хто намагається «переписати» сценарій.

За моїми спостереженнями, якщо батько на вулиці грається з дитиною – це, як правило, син. Спираючись на свій особистий досвід, я знаю, що мій батько сину приділяв і приділяє набагато більше уваги, ніж мені – донці. Що це? Продовження того ж статевого розподілу ще з тих дитмайданчиків? Чи просто відбитий у свідомості стереотип, який усі ми чули багато разів: матуся хоче донечку, а татусь – синочка. Відповідно до цього, кого більше хотіла мама і тато – того й будуть більше на руках носити.

До речі, коли на майданчику чоловіки, вони перебувають окремо один від одного, а коли жінки – вони завжди разом у маленьких групках. Той же статевий розподіл на два полюси! А це вже – дорослі люди, які мають свої родини, дітей. Хоча, чого дивуватися, коли суспільство ще з пелюшок прописує дівчаткам і хлопчикам конкретний набір особистісних рис і якостей, програмує на певну сферу діяльності, та ще й каже: «Ти туди не лізь – тобі не можна!». Якщо Він буде слабким, а Вона сильною – увесь світ впаде! А, скоріше, звична нам картинка світу.

Діти, які самостійно обирають, з ким гратися, мають інакший вигляд, ніж ті, кого обмежують. Перші – щасливі, активні, гучні. А ті, кого обмежують – сумні, неповороткі, спокійні. Занадто спокійні, як для дітей. І мені так хочеться сказати батькам: ви можете бути дуже розумними людьми, багато читати і знати, прагнете для свого чада лише добра. Але погляньте, може, таки є речі, які діти – без вищої освіти, досвіду і висоти віку – знають краще за вас?..

ДОСВІД ТАТІВСТВА У ГЕТЕРОНОРМАТИВНИХ УКРАЇНСЬКИХ СІМ'ЯХ

Ірина ТРОЯН

Оскільки традиційно за жінками «закріплена» приватна сфера, репродуктивна та доглядова праця, «батьківство» часто сприймається як «материнство», хоча можна споглядати певні зрушення в усталеному гендерному порядку та розподілі праці, що відображається в ступені залученості чоловіка до виховання дітей. Тому важливо розглянути погляд чоловіків на цей процес, виконання ними ролі батька та окреслити гендерні аспекти первинної диференційної соціалізації: як гендерні стереотипи та норми конструюються та відтворюються на міжособистісному рівні у вихованні чоловіками дітей.

Предметом дослідження є суб'єктивні оцінки та сприйняття чоловіками досвіду батьківства, мета – представлення спектру досвідів і практик щодо ролі батька у вихованні дітей. У статті розглянуто нормативні уявлення чоловіків про роль і статус тата (соціальні очікування, власні переконання і поведінкові практики) та рефлексії щодо досвіду батьківства на різних етапах життя.

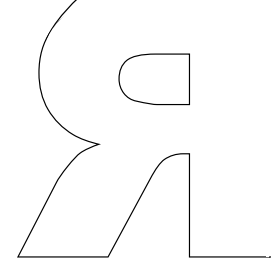
Дослідження передбачало перевірку таких гіпотез: 1) суспільство лібералізується, і тати більшою мірою долучаються до виховання дітей, особливо на ранніх етапах; 2) тати, маючи егалітарні установки та цінності, втілюють їх на практиці: на рівні з жінками поділяють репродуктивну працю та догляд за дитиною.

Дослідження здійснене із використанням якісної методології на базі шести глибинних напівструктурованих інтерв'ю, проведених протягом лютого-квітня 2018 року у Києві з чоловіками 33-52 років, які є біологічними батька-

ми своїх дітей і беруть участь у їх вихованні, незалежно від матримоніального статусу (реєстрованого перебування в шлюбі) чи ведення спільного з сім'єю домогосподарства (спільного проживання). Вибірка сформована таким чином, щоб представити багатоманітність досвіду батьківства в гетеронормативних українських сім'ях (див. табл. 1).

Зважаючи на те, що вибірка сформована за принципом близькості самої дослідниці до респондентів, представлені у дослідженні досвіди татівства не є універсальними. Респонденти – представники середнього класу, мають вищу освіту, є високо мобільними, двоє опитаних виховували дітей на ранніх етапах за кордоном, інші мали досвід навчання, роботи чи відпочинку в європейських країнах. Сукупність цих чинників і позицій чоловіків у соціальній структурі не дає змоги робити узагальнень: варто розуміти, що досвіди чоловіків, як і їх погляди на виховання, варіюватимуться залежно від середовища та контексту – віку, класу, місця проживання (сільській чи міській місцевості), характеру роботи та рівня доходів.

Досвід батьківства опитані тати характеризують як радість від того, що мають дитину і сенс життя: «ти розу-

мієш, заради чого і кого живеш. Практично – це величезний обсяг відповідальності, коли треба обмежувати свої свободи, але це того варте» (Ю). Поява дитини передбачає збільшення витрат на її утримання, тому у сім'ях, де народження дитини планувалось, рішенням заводити дітей передувало досягнення певного рівня добробуту.

Чоловіки одностайно стверджували, що бути татом – це **бути другом своєї дитини**. Запорукою цього є довірливі стосунки, поводження з нею з раннього віку як з дорослою та спілкування на рівних, без вікової ієрархії: «Я з ним дискутував, я намагався його переконати, чому він неправий, і завжди давав йому шанс переконати мене, чому він правий, щоб дитина сама могла думати, аналізувати і приймати рішення» (Ю). Виховуючи доньку, для тата важливо, щоб вона відчувала, «що мене цікавить її життя, навіть у таких дрібницях, як яка іграшка в Кіндері трапилась, про що вона говорила з подружками в садочку. Вона повинна відчувати мою підтримку на кожному кроці» (Д). Тати очікують, що дітям в дорослому віці буде цікаво з ними спілкуватись або радитись: «Якщо ми не стали друзями, то хай приходять на Різдво, Новий рік і на Великдень – цього буде достатньо» (Л) і додає, що «не було такого, щоб я їй відмовив у прогулянці чи розмові. Змушувати її проводити зі мною суботу чи неділю лише тому, що вона – дочка, а я – «тато вихідного дня» – це неправильно». Сильніший зв'язок тата із сином (29 років) Л.

пояснює тим, що син почав цікавитись татом значно раніше за доньку, з якою він бачиться рідше. Тим не менш, він має надію стати її другом, незважаючи на вікову різницю в 40 років.

У цьому контексті вирішальним є те, **хто з батьків проводить більше часу з дитиною**, оскільки систематичний особистісний контакт, співучасть і співпереживання життєвих подій сприяє формуванню прив'язаності, взаєморозуміння та довіри: «Незалежно від статі, дитина може вести себе по-різному і тяжітиме до того, хто з нею більше часу проводить. Тому зараз вона мамина доця, значно більше прив'язана до мами. Її дуже важко від мами забрати, тому потрібно йти на хитрощі» (Д), щоб усамітнитись із дитиною і та розкрилась, довірилась татові. Не дивно, що в однокар'єрних родинях, де працює лише чоловік, або в двокар'єрних (де працюють обидва члени подружжя та мами мають гнучкий графік і за ними переважно закріплюється неоплачувана репродуктивна праця) зв'язок матері з дитиною сильніший. Хоч тати намагались рівноцінно залучатись до виховання, «вплив матері на дитину завжди буде більший. Навіть якщо у нас не було ніколи поділу на жіночу і чоловічу справу в родині» (С). Вважаючи роль мами більш визначальною, «з кожним роком моя роль зростає. Чим далі від цицьки, тим більше він з татом» (Ю).

Основним часом контакту працюючого тата з дітьми залишаються вихідні, при цьому превалюють дозвілєві прак-

Таблиця 1.
Соціально-демографічний профіль респондентів

Респондент (скорочення в тексті)	Вік його / дружини	У шлюбі (років)	Діти / вік	Статус сімейний	Планування сім'ї
Леонід (Л)	52 / 50	24,5	Син, 29 років і донька, 12 років	Розлучений неофіційно (7 років як пішов з родини та живе окремо)	Планово в шлюбі
Сергій (С)	45 / 50	23	Донька, 23 роки	Розлучений (офіційно), 1,5 роки	
Юрій (Ю)	34 / 36	9	Син, 6,5 років	Одружений	
Дмитро (Д)	33 / 34,5	10	Донька, 6 років		
Андрій (А)	36 / 34	14	Два сини, 9 і 6 років	Одружений	Дитина – планова, «друга виявилася приємним сюрпризом»
Ярослав (Я)	36 / 34,5	12	Два сини, 11 і 4,5 років, донька, 1 рік і 2 місяці		Перша дитина – спонтанна, друга – планова, третя – непланова (проти абортів)

тики (спортзал, кінотеатр, парк розваг), які стають домінуючою формою комунікації, у той час як жінки лишаються занурені у вирішення побутових питань і догляд. Тато, з яким почали інтерв'ю о 21:00 на його робочому місці (на моніторі його комп'ютера наліпка «Я не засиджуюсь на роботі, у мене маленька дитина»), коментує: *«У жінки довший робочий день, бо її робочий день – це все, що не стосується сну. Це хатні клопоти, готовка, прибирання у звичайні дні плюс підготовка уроків з сином»*

– художником». Л., медик, бізнесмен і доброволець на фронті, у своїх установах послуговується нормами гегемонної маскулінності, і часто гендерні стереотипи накладають свої обмеження, як от вимогу емоційної стриманості, дистанціювання від всього жіночного та спрямованості на прагматичне вирішення інструментальних питань без зайвих емоцій: «Коли виникають ситуації в родині, які потребують моєї фінансової участі – значить, я маю вивернутися навиворіт і знайти фінансові можливості та

«Основним часом контакту працюючого тата з дітьми залишаються вихідні, при цьому превалюють дозвілєві практики (спортзал, кінотеатр, парк розваг), які стають домінуючою формою комунікації, у той час як жінки лишаються занурені у вирішення побутових питань і догляд.»

(А). За такого розподілу гендерних ролей тати дозволяють собі певну безтурботність чи інфантильність: *«Я дозволяю пустоті, розваги, можу спуститися до їхнього емоційно-ментального рівня і пострибати по калюжах з дітьми, вона – ні. Бо вона є... той якір, який*

тримає, це – мама» (М).

У стосунках із дітьми Я., тато трьох дітей, представник молодшої вікової когорти, так окреслює свою роль – *«спочатку наставник, потім друг, далі – джерело отримання інформації і задоволення від спілкування»*, наголошуючи, що дітей, незалежно від статі, виховують незалежними і самостійними, а до гендерних стереотипів здебільшого вдаються лише, щоб до чогось захопити: *«Для нас нормально, коли хлопець плаче, хоча заспокоюючи, кажемо традиційне «та ти ж козак». Ми інколи застосовуємо гендерні стереотипи, щоб заспокоїти або мотивувати дитину, але точно їх не використовуємо, щоб забороняти» (Я).* У представників старшого покоління гендерні ролі мисляться більш полярно (жінки – приватна сфера, інтуїція, емоції; чоловіки – публічна сфера, логіка, раціональність), тому це позначається на вихованні: син Л. у свідомому віці сказав: *«Якби мене виховував лише тато, я був би універсальним солдатом, а якби лише мама*

засоби ці питання вирішити», «У мене бінарна система: або мужик, або не мужик» (Л).

Для татів важливо сформувати у дитини впевненість у собі та підготувати її до самостійного життя у таких аспектах:

- **матеріальний** (на ранніх етапах це виховання, догляд і задоволення життєвих потреб: *«це як у американських поліцейських: забезпечити, охороняти та оберігати» (А); «ти повинен опікуватись кожною секундою її життя» (Д), а надалі – інвестування в освіту, забезпечення стартовим матеріальним капіталом, щоб дітям було простіше входити в життя: «максимально підкинути ввєрх, дати трамплін. Далі вони мають розвиватись самі» (Я);*

- **інформаційно-практичний** (тато як первинне джерело інформації на противагу друзям чи вулиці, коли відсутні закриті чи табуйовані для обговорення теми: *«все, що донька хотіла, обговорювалось: чи то секс, чи то контрацепція, будь-що...» (С);*

- **ціннісний:** *«Бути татом – це підготувати своїх дітей до самостійного життя, розуміння та використання ними на практиці тих цінностей, які мені близькі» (Я).* Для доньки тато є прикладом того, *«який повинен бути чоловік» (С).* На основі побаченої в дитинстві моделі взаємин батьків, діти формують власні уявлення про норму. Так, модель стосунків у родині С. повторюється у відносинах його доньки з її хлопцем: *«вона малокомпромісна... перейняла внутріш-*

ню інфраструктуру нашої родини, де дружина має остаточне слово щодо прийняття рішення».

Із народженням першої дитини тати говорять, що «ти вчишся на кожному кроці, як це повинно бути» (Д) і часто залучались до догляду за дитиною на ранніх етапах: «Я теж не спав глобально. Хоч в мене зранку робота на виїзді, а у дружини робота вдома, що більш важко, я вважаю. Але у нас немає розподілу, що я готую їсти, а ти міняєш памперси, чи ти купаєш, а я ріжу цибулю, – всі роблять все» (М). Навички здобували в інтернеті, а принциповими ставали довіра між батьками та здатність делегувати: «наскільки мама готова морально в першу чергу довірити свою дитину чоловікові і допустити його в цю обстановку» (М). Коли у батьків не збігається бачення щодо виховання дитини, вирішальним є здатність шукати компроміси: «І тоді ми дискутували між собою і доходили до якоїсь істини, деколи зі скандалами» (Я). Наприклад, Д. зазначає, що попри відмінні погляди на виховання, він з дружиною намагається «не ламати дитину. Ми маємо різне ставлення, а дитина гнучко вибирає свою лінію поведінки. Незалежно від її рішення, хоча б один із нас має бути на її боці. Ми для неї створюємо береги, і вона між цими берегами плаває» (Д).

Тати розрізняють **батьківську турботу та надлишкову опіку**. Зокрема, розбіжності у стилях виховання ставали причинами конфліктів через те, що «у матері до сина – безмірна любов, суцільне піклування, опіка і всепрощення. Там, де ми перетинались, виникали конфліктні ситуації: я був категорично проти, щоб мама зав'язувала сину шнурки в дитячому віці. Я казав – ні: хай ми запізнимось, але він має зав'язати сам» (Л). Часто саме гіперопіка дружин ставала причиною конфліктів: «Наприклад, вона забороняє дитині давати воду кімнатної температури, бо та недостатньо тепла» (Ю).

Часто відбувається розподіл ролей, коли хтось із батьків проявляє суворість, інший – лояльність. Найчастіше татові відводиться роль дисциплінарна, коли треба серйозно поговорити, розібратись чи покарати (вдаються до аргументу «сильної руки» та авторитету старшого чоловіка): «Маму більше чують, тому що тата трошки бояться» (М), хоча з віком дитини ситуація може змінюватись: «Коли дружина з старшим сином не дає собі ради, то може з відчаю його рукою вдарити, бо вона на нього вже немає впливу, а він з цього рже вже» (Я).

Коли баланс розподілу ролей між батьками порушувався, виникали зловжи-

вання, про які тати в подальшому шкодували: С. не може собі пробачити, що останні сім років шлюбу, коли донька закінчувала школу та навчалась в університеті, самоусунувся від виховання, поринув у роботу та став «тим Цербером, якому дружина казала: «Іди поговори з донькою, зроби щось, розберись», і я намагався бути батогом дружини по відношенню до дочки. Пояснюючий механізм був більш правильним... моя помилка, що я віддав більше дружині її виховання і відсторонився від цього».

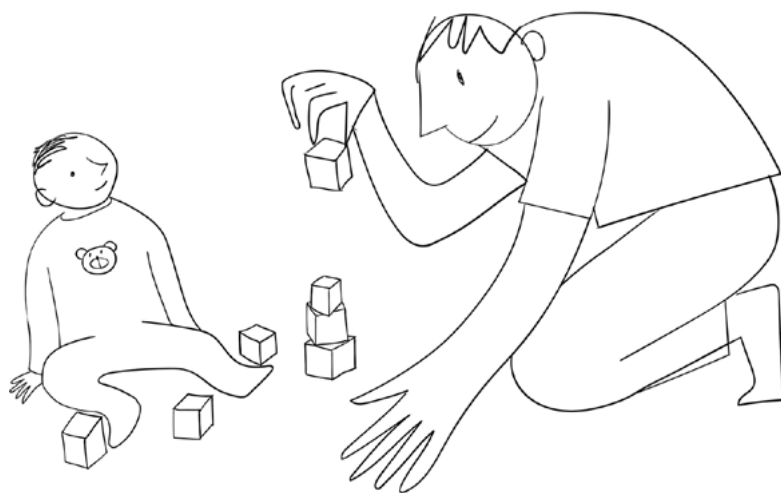
Тати бажали **б більше залучатись до виховання і проводити час з дитиною**, наголошуючи на тому, що батьківство та повноцінне життя не взаємовиключні, їх можна і треба поєднувати: «дитина не має перекреслювати все життя. Потрібно знаходити час на себе, на двох, не розривати соціальні контакти з друзями» (Ю).

Попри таке бажання, вони здебільшого задовольняють вимоги гегемонної маскулінності та виконують роль «гаманців-годувальників», шукаючи баланс між роботою і родиною та зізнаючись, що колись шкодуватимуть про роботу як вимушений пріоритет. Разом з тим, виконання чоловіками ролей в публічній сфері сприяє легкому перенесенню лідерських якостей на сферу догляду за дитиною. Л., який був у складі батьківського комітету дитячого садочка, головою батьківського комітету класу і школи, коментує це так: «Якщо я все життя був директором, мені боляче дивитись, коли хтось щось не так організує, коли можна це зробити самому і простіше... тому ніколи не йшов від жодних проблем у класі чи школі».

Із початком вторинної соціалізації та більш активного впливу таких чинників, як садочок, школа, друзі та медіа, батькам важливо зберегти довіру: «Ще не зовсім можу добитися, щоб він розповідав про всі ситуації в класі, контакти. І не просто ділився інформацією, консультувався і радився. Він ті соціальні комунікації намагається тримати в собі або між друзями» (Ю). Попри страх, щоб з дітьми нічого не сталося, тати свідомі неможливості попередити всі їхні помилки: «Треба їх балувати, але потихеньку і відпускати, щоб самі вчилися приймати рішення, думали

«Тати здебільшого задовольняють вимоги гегемонної маскулінності та виконують роль «гаманців-годувальників», шукаючи баланс між роботою і родиною та зізнаючись, що колись шкодуватимуть про роботу як вимушений пріоритет.»

не тільки над тим, що вони роблять, але і до чого це призведе» (М).

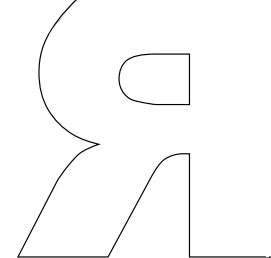
Сприйняття батьківства розуміється по-різному на різних етапах життя, «бо дитина в юному віці та дитина в зрілому віці – це зовсім дві різні дитини та зовсім два різні тата» (Л). Чоловіки стають більш стриманими, розуміючими, всепрощаючими, лояльними. Тато трьох дітей зазначає, що став більш терпимим, став поділяти відповідальність і залучатись до догляду на ранніх етапах: «з появою другої дитини, ніч – це повністю мій час. Вдень дружина займається дитиною – і це адський труд, а вночі все роблю я. Те саме є з третьою» (Я). Зокрема, більша витримка та вміння себе опанувати пов'язана із розумінням того, що певні аспекти виховання – не трагедія, а «тривалість певного часу, як от коліки. Меншу ми пестимо, бо насолоджуємося останньою дитиною. Зі старшим сином такого не було. А зараз я розумію, що це минає, я його вже не обійму і не поцілую. Мені тоді про це батьки казали, але у мене на першому місці були кар'єра, своє життя» (Я).

В юні роки татівство сприймалось як атрибут дорослості, відповідальності чи продовження себе: «В юному віці ти все ще хочеш забороняти, дозволяти, казати, як треба робити, як не треба. В зрілому віці ти вже ставишся до цього: «та нехай, лиши, та всі ми були дітьми» (Л), а надалі татівство переросло в турботу та інструментальне вирішення проблем і задоволення потреб членів сім'ї. Вік татів позначався на стилі та методах виховання, і деякі шкодують про помилки при вихованні першої дитини. Зокрема, коли вдавались до насильства – карання ременем (винятково щодо хлопчиків): «це завжди слабкість старшої людини, котра не може знайти аргументу для

своєї дитини» (Я); «Старшого я десь у певний час передавав, перетис. Я бачу, що інколи він малоініціативний. Менший більш ініціативний» (А). Крім того, є моменти, коли треба відповідально сіяти зерно, не очікуючи на результат одразу: «Три роки я його просив, щоб він застеляв ліжко, і ми сварили його. А в 10 років він почав застеляти, коли я перестав просити» (Я).

У сім'ях, де більше однієї дитини, тати підкреслюють **важливість індивідуального підходу до виховання**: «Їх двоє, але вони різні. І механізми, які спрацьовували зі старшим, ніяк не спрацьовують з меншим» (М). Взірцевий тато, на думку Я., має щодня приділяти час і увагу дитині, щонайменше годину: «В нас так не виходить: я більше даю часу старшому, роблю уроки або щось обговорюю, і наймолодшій, бо я її ношу, тискаю. А середущий потерпає... Я беру з собою дитину, коли йду з друзями на пиво, я не ізольую його від себе. Старший перших три роки був ізольований, середній і молодша – ні».

Діти та розлучення. Хоча сценарій розлучення розглядали більшість татів, які перебувають в шлюбі, стримувало те, що це негативно позначиться на дитині, завдасть їй моральної травми на все життя. Часто з цих міркувань подружжя має спільну установку, що непорозуміння між ними не мають позначатися на дитині. Попри це, конфлікти між батьками все одно стресують дітей, особливо, коли з'ясовуються стосунки на підвищених тонах: «якщо я волаю, як скажений, діти падають на підлогу, починають плакати, скаржитись, хоч я їх ніколи не бив» (М). «Старший син у віці 6-9 років боляче сприймає, коли йому майже 11, він не встригає, розуміє. У меншого сина особливість: у ті дні, коли

ми сваримося, він частіше приходиться і питає «Ти мене любиш?» (Я). Ескалацію конфліктів стримує розуміння того, що діти наслідують моделі поведінки батьків, і швидше абсорбують негативні практики: «коли ми з дружиною під час сварки підвищуємо голос, він так само після того копіював нас: і до мене, і до дружини міг агресивно говорити» (Ю).

Попри те, що розлучення ніяк не впливає на ставлення до дітей, цей досвід є травматичним і болісним для дитини, незалежно від віку, а тати зізнаються, що так само важко переживають відчуття провини. Занурення у роботу, а потім рішення піти з родини, розглядалось С. як втеча не від обов'язків, а «від того, що тобі стало некомфортним. Це не стосується доньки, а пов'язано зі стосунками з дружиною». Два респонденти ініціювали розлучення: обидва просто довели своє рішення піти до відома родини, і діти не допомогли зберегти шлюб, бо «сім'я, інтереси якої зводяться до спільної власності чи дітей, про яких треба піклуватись, не має майбутнього: коли відійдуть питання майна, чи діти полишать гніздо, зникне об'єднуюче начало» (Л). Якщо донька Л. в 6-річному віці ще не все зрозуміла, то 23-річний син намагався зрозуміти та прийняти рішення тата піти з родини, хоча для всіх це було шоком. Наразі Л. з дружиною підтримує стосунки на рівні тих потреб, які виникають у неї та доньки, а дружина заохочує стосунки та спілкування з дітьми: «Сину вона сказала, коли йому було важко, йти до тата. І син прийшов, і пробув у мене близько року. Це ж наші діти. Коли йому тяжко (стан депресії), він переїздить до мене і я його рихтую. Це може тривати кілька тижнів і навіть місяців» (Л). На противагу цьому, болісне переживання 22-річною донькою С. розлучення батьків пояснюється тим, що тато частково самоусунувся і менше залучався до виховання з її 15 років, внаслідок чого наштотував на нерозуміння, образу та несприйняття, тому відчуває потребу відновити довіру.

Висновки

Трансформаційний період в українському суспільстві спричинив тектонічні ціннісні зрушення на макрорівні. З одного боку, це виявилось у спалахові «неотрадиціоналізму» (романтизації жінки як берегині, а чоловіка – як годувальника), а з іншого – уможливило розповсюдження альтернативних сценаріїв, які передбачають більшу залученість татів до виховання та догляду за дітьми. Такі зрушення вже сьогодні частково відображаються на рівні індивідуальному у зміні щоденних практик,

стратегіях і життєвих траєкторіях опитаних респондентів.

Дискримінація невігідна для обох статей: чоловіки залишаються дискриміновані у сфері батьківства в аспекті встановлення емоційного контакту з дитиною, виконуючи інструментальну роль «гаманця-годувальника».

Знайшла підтвердження гіпотеза про те, що із лібералізацією суспільства тати стають більш залученими до виховання та догляду за дітьми на ранніх етапах, критично сприймаючи та підважуючи усталений гендерний розподіл обов'язків. Чоловіки не цураються догляду і не бояться контакту з маленькими дітьми: жодного разу не лунали тези про вирішальність «материнського інстинкту» для опанування навичок переповити, покупати чи заколисати дитину, прибрати чи зготувати їсти. Підтвердженням зменшення гендерної забарвленості у розподілі батьківських обов'язків стає теза про те, що «всі роблять все». Крім того, зростання залученості та інтересу татів до догляду за маленькими ілюструють розповсюдження таких практик, як присутність тата на пологах (5 із 6 опитаних мали такий досвід), спільне з дружиною проходження курсів підготовки до пологів чи догляду за новонародженою дитиною, читання літератури із виховання дітей.

Меншою мірою справджується гіпотеза, що тати, які мають егалітарні установки, реалізують їх на практиці: попри те, що частково чоловіки поділяють репродуктивну працю та догляд за дитиною, все одно більший тягар покладається на плечі жінок, бо саме вони беруть декретну відпустку, а з поновленням на ринку праці знаходять часткову зайнятість чи роботу з гнучким графіком, щоб виконувати «подвійну зміну». Водночас відхід від гендерних стереотипів позначається на вихованні: тати, незалежно від статі дитини, шукають індивідуальний підхід, виховують самостійність, незалежність, ініціативність і самоповагу, спілкуються з дитиною на рівних, не накладаючи обмеження гендерних норм (наприклад, для чоловіків нормально, коли хлопчик плаче).

Хоча питання гендерної рівності зазвичай зводиться до «жіночого питання», патріархатна система, «традиційні» гендерні норми та стереотипи створюють обмеження і для жінок, і для чоловіків. Подальша егалітаризація суспільства можлива лише за умови забезпечення на державному та інституційному рівні рівних прав, умов і можливостей для чоловіків і жінок реалізовувати себе як в приватній, так і в публічній сферах.

СВІТ У НЕРІВНОСТЯХ

ГЕНДЕРНОМУ ЖУРНАЛУ «Я» ВИПОВНИЛОСЯ 15 РОКІВ!

44 випуски, у середньому 3 числа щорічно... За цією статистикою – копітка праця сотень людей – тих, хто створюють концепцію, пишуть, редагують, вичитують, верстають, роблять художнє і дизайнерське оформлення, друкують...

Перший випуск побачив світ навесні 2003-го! Його створили випускниці курсів «Набуття сили», що проводилися «КРОНОЮ». Журнал адресувався жінкам різного віку, які прагнули змін у житті. Першою редакторкою журналу (до 2009-го року) була Тетяна Ісаєва.

З 2009-го року і до сьогодні журнал суттєво змінився: він поступово став профеміністичним, за жанром – науково-популярним, отримав кольорову обкладинку і новий дизайн. Двічі повністю змінювалася його редколегія, за час існування значно розширилася читацька аудиторія – наразі кожне число протягом року з дня виходу завантажується читацьким колом не менше 23000 разів!

Сердечно дякуємо за фінансову підтримку журналу Представництву в Україні Фонду імені Гайнріха Бьолля і сподіваємося на наші майбутні ювілеї!

ГО «СТУДЕНА» ПІДГОТУВАЛА АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНИЙ ВІДЕОКУРС ДЛЯ ВЧИТЕЛЬСТВА

Команда ГО «Студена» за підтримки Pact/USAID, у партнерстві з освітньою платформою EdEra та провідними фахівчинями і фахівцями у своїй сфері, створила онлайн-відеокурс «Недискримінаційний підхід у навчанні», спрямований на подолання дискримінаційних практик у шкільній освіті. Навчання включає 9 модулів, передусім розрахованих

на вчительство початкових класів, а також матерів і батьків першачків. Хоча курс приурочений до старту Нової української школи, він буде відкритим для всіх охочих на освітній платформі <https://www.ed-era.com/>. Старт заплановано на 7 липня 2018 року.

(<https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra-Studena+Inc+1/about>).

Однією з тем курсу є питання цькування (булінгу). За даними дослідження UNICEF в Україні 2017 року 67 % дітей у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу протягом останніх трьох місяців. 63 % опитаних українських педагогів визнали це проблемою і відчують безсилля перед таким проявом насильства в класах. Під час проходження відповідного модулю вчительство в онлайн-режимі отримуватиме консультації та рекомендації для протидії цькуванню у своїй щоденній практиці.

ПЕТРО ПОРОШЕНКО ПІДПИСАВ ЗАКОН ПРО ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації», підписаного Президентом України, статеві зносини з особою, яка не досягла 16-річного віку, підпадають під кримінальну відповідальність.

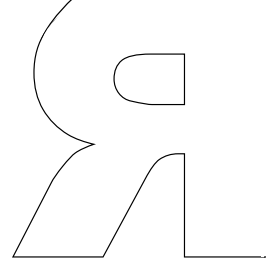
Документ розроблено з метою гармонізації законодавства України з міжнародними документами: положеннями факультативного протоколу щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії до Конвенції ООН про права дитини, Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства та Європейської соціальної хартії. «Комітет ООН із прав дитини у своїх заключних спостереженнях щодо виконання Україною Конвенції ООН про права дитини від 1995, 2002, 2007 та 2011 років рекомендував Україні встановити чіткий мінімальний вік статевого повноліття», – ідеться в повідомленні прес-служби Президента.

ЖІНКИ, ЯКІ НАДИХАЮТЬ. BARBIE ВИПУСТИЛА СВЯТКОВУ КОЛЕКЦІЮ ЛЯЛЬОК

Компанія Mattel, яка виготовляє всесвітньовідомих ляльок під брендом Barbie, до Міжнародного дня жінок випустила святкову колекцію «Жінки, які надихають», що присвячена видатним сучасницям і

І ДОСЯГНЕННЯХ

особистостям, які ввійшли в історію: авіаторці Амелії Ерхарт, першій жінці, яка перелетіла Атлантичний океан, популярній художниці Фріді Кало, математикині NASA Кетрін Джонсон.

До того ж, компанія доповнила свою колекцію Shero, присвячену сучасним героїням, додавши до неї ще 14 ляльок. Нові ляльки Barbie є втіленням американської режисерки «Чудо-жінки» Патті Дженкінс, австралійської захисниці дикої природи Бінді Ірвін, туркені-чемпіонки з віндсерфінгу Кагли Кубат, американської золотої олімпійської медалістки Хлої Кім, чемпіонки Китаю з волейболу Хуей Руоки, модельєрки з Німеччини Лейли Пьєдайеш, мексиканської гольфістки Лорени Очоа, польської авторки і журналістки Мартіни Войцеховської, французької шеф-кухарки і володарки зірки Michelin Елен Даррозе, китайської балерини Юань Юань Тан та деяких інших.

У ХАРКОВІ ПЛАНУЮТЬ СТВОРИТИ ПЕРШИЙ КОВОРКІНГ ДЛЯ МАМ

Ініціативна та соціально активна мама-підприємниця Альона Дружиніна вирішила створити у Харкові коворкінг для мам – аби жінки, які перебувають у декретній відпустці, не «ставили своє життя на паузу», а мали змогу і далі працювати, відпочивати та навчатися. Відкриття коворкінгу «Mama.space» заплановано на літо 2018 року.

Одне з глобальних завдань – це також запустити курс, де навчатимуть будувати бізнес з нуля та допомагатимуть грошима на старті. Під цей проект Альона планує залучати бізнес-ангелів, інвесторів/ок, спонсорські компанії. На курс з бізнесу будуть набиратися люди, які дійсно хочуть створити власну справу, а це означає, що у них вже є думки і плани, але вони бояться зробити перший крок.

У «Mama.space» також будуть проходити майстер-класи, бізнес-сніданки для мам. За задумом, цей простір буде не тільки коворкінгом, освітньою платформою, кав'ярнею – він стане ще й ком'юніті-місцем.

З ПОЯВОЮ ДИТИНИ У ЖІНОК ЗМЕНШУЄТЬСЯ ДОХІД, А У ЧОЛОВІКІВ – НІ

Жінки за повне робоче навантаження в Скандинавії отримують на 15-20 % менше чоловіків. Головною причиною такого розриву є те, що матерям часто доводиться залишати роботу або зменшувати робоче навантаження, тому що саме вони проводять набагато більше часу з дітьми, ніж чоловіки.

Соціологи з Данії проаналізували дані з 1980 по 2013 рік і з'ясували, що після народження дитини зарібок матері зменшується у середньому на 30 % і з часом рідко сягає попереднього рівня. Матері заробляють за життя на 20 % менше, ніж батьки. У жінок без дітей такого зниження доходів не спостерігається.

Серія нових досліджень свідчить, що в США і Європі гендерний розрив в оплаті праці до появи першої дитини незначний, порівняно з тим, що відбувається після народження первістка, коли доходи жінок різко падають, а кар'єра сповільнюється. Натомість дослідження виявило, що матері втрачають в професійному і економічному сенсі менше, якщо тата беруть повномасштабну участь у догляді за малюками і відповідальність за це.

ЮЛІЯ СВІТЛИЧНА ТА ІРИНА ЛУЦЕНКО ВІДКРИЛИ ПЕРШИЙ У ХАРКІВСЬКІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ ЦЕНТР РОЗВИТКУ ДЛЯ ДІТЕЙ

Центр відкрився у Харківському національному університеті міського господарства ім. О.М. Бекетова в рамках програми «Університет, що формує простір турботи». Він забезпечить тимчасове перебування дітей 3-7 років на час відвідування їх батьками занять (для студентства) та на час перебування на робочому місці (для співробітниць і співробітників). Діти зможуть перебувати тут разом із батьками, а школярі – виконувати домашні завдання в спеціально обладнаному приміщенні. Про дітей будуть піклуватися досвідчені психологи/-ні, соціальні педагоги, а також волонтерська команда з анімації. Комплекс приміщень обладнаний сучасними та безпечними меблями з екологічних матеріалів, які надано ЮНІСЕФ за підтримки Уряду Німеччини.

«Центр поділений на декілька просторів: кімната, де можуть перебувати діти для тихого дозвілля (читання, можливо, сну), кімната для активних ігор, для перебування з немовлятами, санітарно-технічна зона. Для дітей будемо проводити різноманітні види навчання: курси, творчі майстер-класи, мовні заняття», – відзначила координаторка проектів Гендерного центру вищу Галина Фесенко.

Рубрику підготував **Володимир Карпов** за матеріалами веб-сторінок: <https://biggggidea.com>, <https://nv.ua>, <http://womo.ua>, <http://kharkivoda.gov.ua>, <http://gordonua.com>, <http://krona.org.ua>.

● ВІДПУСТКА З ДОГЛЯДУ ● ЗА ДИТИНОЮ: ● НЕОЧІКУВАНІ НЮАНСИ

● Олена ЗАЙЦЕВА

Догляд за дітьми є одним з тих нерівномірно розподілених завдань, які посилюють гендерну нерівність у суспільстві. Мова не про вагітність чи грудне вигодовування, а про ті набагато більш тривалі та багатогранні навантаження з догляду, які не прив'язані до виключно материнських функцій. Розгляньмо, як і чому неможливість передати частину репродуктивних завдань призводить до більшої навантаженості жінок – і чи винне в цьому законодавство.

Згідно зі статтею 51 Конституції України, кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Тут варто зробити невелику ремарку. Деякі функції, щодо неможливості передачі яких чоловіки люблять жартувати, по факту можуть бути передані, принаймні частково, або ж не мають місця на практиці. За даними офіційної статистики, останніми роками на виключно грудному вигодовуванні в Україні перебували лише 54-55 % немовлят віком до 6 місяців (за деякими даними це 20 %)¹. Це означає, що лише певна частина немовлят потребує тієї виключно маминої функції, яку тато надати не може. Більше того, завдяки властивостям грудного молока (яке може годинами зберігатися навіть при кімнатній температурі), годування ним дитини може продовжуватись навіть якщо матір не перебуває цілодобово поряд. Таким чином, у кращому випадку лише половина немовлят справді є прив'язаною до матерів через грудне вигодовування, і навіть ця частина за бажання дорослих цілком може отримувати грудне молоко у пляшечці від батька (чи іншої особи). А це означає, що грудне вигодовування не є тим чинником, який обов'язково прив'язує матір до дому.

Тепер звернімося безпосередньо до законодавства. Відповідно до статті 18

Закону України «Про відпустки» (далі – Закон), не лише матері надається відпустка з догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Ця відпустка може бути використана повністю або частинами також батьком дитини, бабою, дідом чи навіть іншими родичами, які фактично доглядають за дитиною, або також особою, яка усиновила чи взяла під опіку дитину, одним із прийомних батьків чи батьків-вихователів.

Що додатково потрібно зробити батькові (чи іншій особі), щоб отримати таку відпустку? Надати довідку з місця роботи (навчання, служби) матері дитини про те, що матір вийшла на роботу до закінчення терміну цієї відпустки, і що виплата допомоги з догляду за дитиною їй припинена (далі – довідка). Так само як і за матір'ю дитини, за батьком, який перебуває у декретній відпустці, зберігається безперервний трудовий стаж і право на пенсію, а трудові відносини з ним протягом цього періоду так само не можна розірвати з ініціативи роботодавця.

Більше того, законодавство навіть передбачає можливість тому з батьків, хто перебуває у відпустці з догляду за дитиною, працювати на умовах неповного робочого часу або вдома. Таким чином, ніби створені всі можливості для того, щоб і матір, і батько могли поєднати догляд за дитиною з роботою, якщо є таке бажання та можливість. То чи можна сказати, що законодавці зробили все від них залежне, і єдина причина того, що доглядом за дітьми в Україні займаються переважно жінки – це вільний вибір родин?

Ні, є декілька проблемних моментів навіть зі сторони правового регулювання цієї теми. По-перше, якщо мати дитини – приватна підприємниця, то вона не має права на будь-який вид відпусток, у т.ч. і на відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного

віку, оскільки не перебуває у трудових відносинах. Парадокс у тому, що в цій ситуації ні батько, ні інші родичі також не мають права на відповідну відпустку, оскільки не можуть надати довідку з місця роботи матері дитини про вихід на роботу. Якщо б матір була найманою працівницею, а батько – фізичною особою підприємцем, то хоча б матір мала право на відповідну відпустку, а якщо навпаки – відпустку не отримує жоден з батьків чи родичів. Таким чином виявляється, що працювати на себе, вести власний бізнес жінці в цьому випадку менш вигідно, ніж мати трудовий контракт, тобто працювати на когось. У той же час, неможливість отримати вищезазначену довідку перешкоджає виходу у відпустку з догляду за дитиною батькові, який працює і має право на відпустку та нібито (за Конституцією) рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

По-друге, за роз'ясненням Міністерства соціальної політики², якщо матір дитини проживає і працює за кордоном, то на неї не поширюється Закон України «Про відпустки», і вона, а також інші родичі дитини (навіть якщо вони та дитина проживають в Україні) не можуть отримати відпустку для догляду за дитиною до досягнення дитиною трирічного віку. Такий висновок впливає з позиції, що право батька дитини чи інших її родичів є похідним від права матері на таку відпустку, тобто матір ніби передає своє право на відпустку іншим особам. Таким чином, на думку Міністерства, проживання матері за кордоном позбавляє батька права на відпустку, яку б на його місці без питань отримала матір дитини, якщо батько дитини проживав би за кордоном. Дана позиція про «похідний» характер батька на відпустку з догляду за дитиною нагадує про переконання, що жінка є «берегинею в домі», тому має слідкувати за дітьми, а чоловік їй в цьому лише «допомагає». Обидві позиції не узгоджуються із законодавством, зокрема зі статтею 141 Сімейного Кодексу України, за якою мати та батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини.

По-третє, існує судова практика, за якою батько ризикує бути звільненим за прогул, якщо вийде у відпустку з догляду за дитиною, не дочекавшись відповідного наказу³. Така ситуація була у справі, де одразу після подачі заяви батько просто не вийшов на роботу, тобто у зв'язку із самовільним використанням відпустки, що визнається прогулом. Це не означає, що суд в будь-якому випадку визнає право матері на отримання відповідної відпустки безумовним, а право батька – залежним від волі роботодавця, а в першу чергу

говорить про те, що мало місце порушення процедури отримання відпустки: вихід у відпустку до оформлення наказу (розпорядження) власника або уповноваженого ним органу. До того ж, у цій справі були питання щодо документів, які мають надаватись у таких випадках, зокрема, була надана довідка про місце роботи матері дитини, а не довідка про вихід її на роботу до закінчення терміну відпустки і припинення виплати допомоги з догляду за дитиною (що ще раз наголошує на проблемності вимоги саме цього документу). З іншої сторони, у постанові Верховного Суду України (ВСУ) від 01.07.2014 підтверджено, що «за умови незакінчення терміну вказаної відпустки та наявності зазначеної вище довідки і припинення виплати матері дитини допомоги по догляду за дитиною батько дитини має право на надання йому відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку»⁴. У цьому випадку суд підтвердив, що це право батька, яке не залежить від волі працедавця.

Проблема в тому, що законодавством України не визначено термінів, у які працедавець має видати наказ про відповідну відпустку, а листи державних органів, які можуть згадувати про необ-

хідність «негайного» наказу, не мають загальнообов'язкової сили. Проте ця проблема стосується не лише батька, а й матері дитини та інших родичів, які фактично доглядають за дитиною, бо така процедура (видачі наказу / розпорядження власника) формально для них однакова. До речі, якщо звернутися до законодавства країн ЄС, то термін повідомлення працедавця про намір скористатися правом на відпустку з догляду за дитиною становить від 10 днів (у Болгарії) до чотирьох місяців (в Австрії), а часом залежить від тривалості відпустки⁵. Таким чином, цілком нормально передбачати для роботодавця певну кількість днів (а не годин) для подібного рішення, і ВСУ цілком закономірно постановив, що самовільний невихід на роботу на наступний день після подання заяви про відпустку може бути причиною звільнення працівника.

Ураховуючи наявну позицію ВСУ щодо прогулу, у згаданому випадку доцільно оскаржувати бездіяльність роботодавця (відсутність наказу / розпорядження про надання відпустки). Якщо ж у якійсь справі ВСУ визнає дії працедавця у відмові / бездіяльності щодо видачі наказу правомірними незалежно від наявності необхідних підстав та документів у батька, цілком можна звертатись щодо дискримінації до Європейського суду з прав людини. Відповідно до статті 6 Конвенції про права дитини від 20.11.1989 р., яка є обов'язковою для України, Держави-учасниці мають забезпечувати максимально можливою мірою виживання і здоровий розвиток дитини. Ненадання відпустки з догляду за дитиною одному з батьків є перешкодою для реалізації права на отримання можливості доглядати власну дитину, порушенням норми про рівні права та обов'язки щодо дитини у батька й матері.

Як бачимо, перешкоди для батька щодо отримання відпустки з догляду за дитиною виникають радше на рівні людського чинника (тлумачення), ніж власне на рівні положень законодавства. Натомість українське законодавство проголошує рівне право матері, батька чи інших вказаних осіб на догляд за дитиною, а проблемні процедурні моменти формально стосуються обох батьків. На практиці може виникати ряд перешкод зі сторони роботодавців щодо отримання відповідної відпустки чоловіками, зокрема у формі відмови / бездіяльності

чи психологічного тиску. У той же час, коли жінка є підприємницею або проживає за кордоном, родина може опинитись у менш вигідному становищі, ніж коли працевлаштованим за кордоном чи підприємцем в Україні є чоловік.

Загалом, ситуація в Україні, коли доглядом за дітьми у повній родині зайняті переважно жінки, свідчить про традиційність українського суспільства, про нижчий рівень зарплат жінок, нижчу зацікавленість та можливість жінок у розвитку за межами родини, так само як і про меншу готовність українських чоловіків жертвувати кар'єрою заради виховання дітей. Така ситуація не на користь ні родині, де діти певний час повноцінно спілкуються лише з матір'ю, ні державі, що втрачає на кваліфікації жінок, які беззмінно займаються дітьми, ні власне жінкам.

Одним з варіантів вирішення цієї проблеми є практика країн, де відпустка з догляду за дитиною давно не вважається «жіночою» з правом передачі чоловіку, а є належною обом батькам. Наприклад, у Швеції у випадку народження дитини родина отримує 480 днів відпустки на обох батьків (з рівнем допомоги близько 80 % від заробітної плати), причому кожен / кожна з батьків мають по 90 днів відпустки, які неможливо передати іншій особі. Схожий підхід, який іноді називають «квота батька», застосовується в Норвегії, Ісландії та деяких інших країнах. У будь-якому випадку, як довгу перерву в професійному розвитку, так і неможливість спілкування з родиною через надмірну завантаженість на роботі, важко визнати корисними для людини, родини чи суспільства.

З метою встановлення балансу між сімейним та трудовим життям з погляду гендерної рівності у 2010 р. Рада ЄС прийняла Директиву 2010/18/EU про відпустку з догляду за дитиною в державах-членах ЄС. Директива та Рамкова Угода, до якої вона відсилає, містять положення щодо спільного для обох батьків права на відпустку з догляду за дитиною, а також принцип про неможливість передачі принаймні місяця з такої відпустки іншому / іншій з батьків. Згідно з Додатком XL Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ця Директива має бути впроваджена в українське законодавство протягом трьох років з дати набрання чинності Угоди про асоціацію (тобто до 1 вересня 2020 року).

¹ Державна доповідь про становище дітей в Україні (2009-2016 рр.).

² <https://news.dtkt.ua/ua/labor/labor-relations/40000>.

³ http://zib.com.ua/ua/print/130588-yak_batkovi_oformiti_doglyad_za_ditinoyu.html.

⁴ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39891898#>.

⁵ <http://zp-ok-pmgu.com/files/3150-11580-1-PB.pdf>.

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ «ЗАРАЗ» – РЕАЛЬНІ ТРАГЕДІЇ «ПОТІМ»: ПРОГУЛЯНКОВІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Ольга АНДРУСИК, Олег МАРУЩЕНКО

Ледь почавши виходити з новонародженою дитиною на прогулянки, ви одразу поринаєте у вир гендерних стереотипів «у дії». Стає зрозуміло, що одна справа – досліджувати їх «у теорії», повсюдно помічати кризь «гендерні окуляри» та спростовувати на тематичних заходах, і абсолютно інша – безпосередньо стикатися з «великим таїнством» – ледь вловимим моментом (звісно, помноженим на тисячі), коли «спрощена схема» сприйняття дорослими дитини залежно від її статі раптово вербалізується, вмить стає і настановою для малечі, і поясненням її дій оточуючим, і виправданням перед випадковими перехожими, і ще багато чим ... З великою вірогідністю вона стане і схемою дитячого *самосприйняття*, але, звісно, з часом, не одразу...

Нещодавно у дворі довелося почути розмову мам про припинення грудного вигодовування. Виявилось, що чимала кількість матерів нашого мікрорайону у випадку з хлопчиками і дівчатками одного віку від грудного вигодовування планують спершу відлучати хлопчиків. Намагання спонукати до критичної рефлексії без огляду на статі розбилися об «класику»: «Та якось незручно вже годувати – він же хлопчик усе-таки!». Гендерний стереотип, на жаль, часто має пріоритет над справжніми потребами конкретної дитини...

Не беремося передбачати, до яких на-

слідків може призвести така батьківська стратегія у цьому конкретному випадку – потрібні спеціальні тривалі дослідження. Натомість, близькі та віддалені результати інших побачених нами стереотипів «у дії» здаються більш передбачуваними. І винесені у назву статті слова про «трагедії «потім» аж ніяк не є перебільшенням. Навпаки – дуже вірогідною перспективою.

Бити чи не бити?

– Микита, не бий Марійку. Вона ж дівчинка, тож слабша за тебе. Дівчаток ображати не можна.

– Хлопчики, перестаньте битися. Швидко розійдіться. Треба вчитися домовлятися.

– Захар, не можна ображати маленьких. А ти, Єгор, не дивись, дай йому здачі, ти ж пацан!

Усе це ми чули не один раз. Та сама дія, але різні тлумачення, очікування, настанови... Що ж відбудеться далі?

Дівчатка засвоять, що вони слабкі і не можуть нічого вдіяти, аби захистити себе. Зіткнувшись у дорослому житті, наприклад, з будь-якою із форм насилля (від «нерицарів» / «неджентльменів»), вони навряд чи зможуть дати відсіч, а просто стануть чекати, коли їм хтось (з «рицарів» / «джентльменів») допоможе. А якщо не допоможе, то так і терпітимуть усе життя...

Хлопчики так само чудово засвоять, що дівчатка слабкі і відсіч дати не можуть. Бити дівчаток начебто не можна... Але якщо дуже треба, то нишком. Битися ж для чоловіка – начебто нормально, «вона взагалі-то сама винна». Напросилася...

Ми вчимо, що «не можна бити дівчаток». То, виходить, що хлопчиків – можна? І битися – в принципі – нормально? У дитинстві просто розводимо хлопчиків у сторони, але все ж вважаємо таку поведінку допустимою, бо це ж вияв маскулінності, а саме такими начебто мають бути хлопчики. Тож «чоловічі роз-

борки», травми, що іноді призводять до інвалідності, потрапляння до в'язниць і навіть смерті – усе це в подальшому їм забезпечено...

Може, варто почати пояснювати усім дітям без виключення, що битися та ображати не можна ніколи і нікого, незалежно від статті, віку, фізичного стану та будь-яких інших ознак?

Заборонена свобода

Одна наша знайома завжди дозволяла своїй дочці плескатися в калюжах, кататися з гірок, «носитися», стрибати, не сварила за те, що та бруднилася.

І ось на майданчику з'явилася мама, яка з відвертим осудом дивилася на таку поведінку. Вона одягала своїй доньці

«У дитинстві ми розводимо хлопчиків у сторони, але все ж вважаємо таку поведінку допустимою, бо це ж вияв маскулінності, а саме такими начебто мають бути хлопчики.»

шапочку, хоча було дуже тепло, – щоб пісок на голову не потрапив. Дівчинка була «правильною» – чистою і чепурною, чемно гралася у пісочниці.

Дещо неочікуваними виявилися для нас зміни, що відбулися із знайомою. Як тільки на майданчик виходила та мама, знайома починала сварити свою дитину, наполягала, щоб та теж поводитися «як дівчинка».

У результаті дочка стала некерованою, «катала» істерики. Здавалося, що вона підсвідомо розцінила мамину поведінку як зраду, бо не розуміла, чого та сердиться і кричить.

«У приватному просторі дівчаткам дозволяють той ступінь свободи, який іноді обмежують у просторі більш публічному, «ведучись» на стереотипні поведінкові стандарти, побоюючись суспільного осуду.»

На щастя, наша знайома вчасно зрозуміла, що висуває дитині різні, навіть протилежні, вимоги, причому без вагомих на те причин, а лише під «невидимим пресингом» стереотипів. Дівчинці знову дозволили бруднитися, активно гратися, вільно розвиватися і пізнавати світ.

Така ситуація не рідкість. У приватному просторі дівчаткам дозволяють той ступінь свободи, який іноді обмежують у

просторі більш публічному, «ведучись» на стереотипні поведінкові стандарти, побоюючись суспільного осуду. Такий дисбаланс у вихованні, особливо тривалий у часі, може призвести до невпевненості у собі, замкнутості, нервовості дівчинки.

Що цікаво: хлопчиків така «різностандартність» якось обходить...

Істуканки

А ця випадково почута нами розмова символічно продовжує попередню історію.

– Іринко, не лізь високо, упадеш, – кричить мама дівчинці, яка підіймається драбинкою висотою максимум метрів зо два. – До того ж там нагорі вітер, тебе продує.

– Та нехай лізе, там безпечно, – вступає інша мама. – Мої теж там граються.

– Ну, на те вони і хлопчики, щоб по драбинах лазити.

– У мене дівчатка.

– Але наша така слабенька, постійно хворіє...

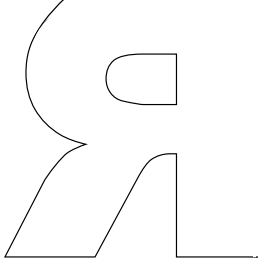
– Чому ви її фізично не розвиваєте?

– А навіщо їй це?..

Гласне і негласне обмеження фізичної активності дівчаток – ще одна «класика» дитячих майданчиків. «Дівчача доля» – це пісочниця, гойдалка (невисоко), візочок і самокат (по рівній дорозі і не швидко). Як результат – фізичний розвиток дівчаток з роками починає суттєво відставати від аналогічного у хлопчиків, і це не «жарт природи», а «витівки» культури.

Дарма. Невтішних – близьких і віддалених – наслідків таких обмежень для дівчинки чимало. Наприклад: часті хвороби, які можуть сильно підірвати здоров'я, невміння групуватися при падіннях, що іноді призводить до складних травм і переломів, погані результати на фізкультурі (привіт, булінг!), повільна реакція та невміння швидко бігати (скажімо, сумки та інші цінності злодії частіше виривають з рук жінок – все одно не доженуть!). А ще слабкі м'язи та хребет, через що дівчаткам почасти непросто довго сидіти за партою, а в дорослому житті може бути важко займатися певною професійною діяльністю (що звузить їхню професійну траєкторію) і навіть виносити дитину. А питання «Чи кожна дівчинка може за себе постояти?» взагалі пропонуємо сприймати як риторичне.

Доволі часто батьки, на жаль, слідуєть гендерним стереотипам і не розуміють, що хороший фізичний розвиток, миттєва реакція, вміння швидко бігати, високо стрибати, групуватися при падінні – необхідні всім без винятку. А такі навички уві сні не приходять, їх треба натреноувати, хоч би й на тих же дитячих майданчиках. Чим

більш активною і фізично розвинутою є дитина, тим вона краще і безпечніше почуватися у цьому світі.

Некомунікабельна хамка

Сусідська маленька дівчинка регулярно влаштовує на вулиці справжній скандал, якщо сторонні намагаються з нею заговорити або, ще гірше, доторкнутися. Галасує, як пожежна сирена! Люди довкола, звісно, незадоволені такою поведінкою і починають обурено бурмотіти щось на кшталт:

– Яка агресивна дівчинка! Хіба так можна?! Дівчатка повинні бути лагідними і привітними. Ви її погано виховуєте. Я ж нічого поганого їй не хочу...

Куди частіше до дитини «чіпляються» тоді, коли вона гуляє з мамою – іншою «великою дівчинкою», яка не здатна вступитися за маленьку. Дістається заодно і мамі:

– Дівчинка повинна бути чемною. А чому вона не каже, як її звуть? Це некультурно. Зазвичай дівчаткам рота не закриєш, а ця мовчить. Вона у Вас точно нормальна?

Чемність, комунікабельність, слухняність – знайомі «атрибути дівчачої долі», чи не так? Саме «дівчачої», бо до хлопчиків вимоги геть інші. Якщо він не каже, як його звуть і кудись біжить або репетує, то це пояснюють сильним характером, виправдовують непосидючістю, «на автоматі» називають героєм. Хлопчикам дозволено бути «незручними», неконформними...

Зазвичай батькам, навіть ліберальним, стає соромно перед іншими дорослими, якщо їхня донька «не така», не відповідає стереотипним очікуванням щодо фемінності. Тож вони починають виправдуватися, сердитися, «смикати» дитину, раптом наполягають на ввічливості, слухняності, нормативності. Маленька дівчинка запам'ятовує: якщо з дорослими не вступати в комунікацію, «уславишся поганою».

Але згодом дитина підрастає, і – о «підступність»! – раптом «на авансцену» ви-

ходить інша, протилежна та універсальна для обох статей норма – з незнайомими розмовляти не можна! Пізно. З дівчинкою вона вже може «не спрацювати», бо та засвоїла раніше, що її можуть «тискати», і вона повинна бути «зручною», привітною та базікати без угаву.

– Тобі мама хіба не казала, що з незнайомцями не можна в ліфт заходити? – питає дорослий чоловік незнайому дівчинку, яка зайшла з ним до ліфту.

– Казала.

– А чого ж ти зайшла?

– Боялася, що Ви погано про мене подумаете.

У результаті саме дівчат частіше за хлопчиків викрадають, ґвалтують, продають у рабство.

«Ми не закликаємо ростити хамок. Ми рекомендуємо забороняти будь-кому на вулиці питати у вашої дитини, як її звуть, де вона живе, хто її батьки, куди вона йде, давати їй щось і тим більше здійснювати будь-який тілесний контакт без згоди дитини.»

Зауважте, ми не закликаємо ростити хамок. Ми рекомендуємо забороняти будь-кому на вулиці питати у вашої дитини, як її звуть, де вона живе, хто її батьки, куди вона йде, давати їй щось і тим більше здійснювати будь-який тілесний контакт без згоди дитини. Важливо також з пелюшок навчати усіх дітей правилам безпеки.

Пазл стереотипів чи «жива дитина»?

Механіка гендерного конструювання дитини зачаровує. Схоже, ледь не кожний соціальний прояв малечі є гендерованим, тобто «вибудованим» за узгодженим нормативним «лекалом», «звіреним» із стереотипами. Те, як культура за посередництва матерів і батьків майстерно гендерує дитину, могло б викликати щире захоплення, якби не усвідомлення фатальності усіх наслідків.

Якщо ви маєте дітей або, можливо, плануєте їх у найближчому майбутньому, спробуйте навчитися проводити невидиму причинно-наслідкову лінію між «невинною повсякденністю» батьківських дій та реакцій «сьогодні» і тими *можливими*, віддаленими для дитини, трагічними обставинами життя «завтра».

Курсив до слова «можливими» якраз і символізуватиме ваш вибір...

● ДИТЯЧІ ШЛЮБИ: ● ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ¹

● Тамара МАРЦЕНЮК

Ранній або дитячий шлюб – це офіційний або неофіційний союз двох людей, коли принаймні одній з них ще не виповнилося 18 років. У зв'язку із неповноліттям діти вважаються нездатними надавати повну згоду на шлюб, а це означає, що дитячі шлюби доцільно визнавати порушенням прав людини і прав дітей.

Ранній шлюб – це гендероване явище, яке по-різному чинить вплив на дівчаток і хлопчиків. Загалом у світі кількість хлопців у ранніх шлюбах є значно меншою, ніж кількість дівчат. Дівчата у ранніх шлюбах уразливі до насильства в сім'ї та сексуального насильства у стосунках, які не є рівними; і якщо вони вагітніють, то часто стикаються із проблемами ускладнень під час вагітності і пологів, оскільки їхні тіла не готові до дітонародження. Вступивши у ранній шлюб, як хлопці, так і дівчата часто змушені полишати освіту, щоб заробляти гроші або виконувати хатні обов'язки.

Питання дитячого шлюбу підняті у низці міжнародних договорів, конвенцій і програмах дій. Серед них: Конвенція про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу (1962), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979), Конвенція про права дитини (1989) і Пекінська платформа дій 1995 року (як результат Четвертої всесвітньої конференції ООН із становища жінок). Ці міжнародні інструменти стосуються ліквідації шкідливих звичаїв і традицій, насильства щодо дівчаток, питань згоди на шлюб, шлюбного віку, реєстрації шлюбу, а також свободи вибору чоловіка або дружини.

Права жінок і дітей захищені відповідно до Конституції України, Сімейного кодексу, Кодексу законів про працю, а також Кримінально-процесуального кодексу. Спеціальне законодавство стосовно прав жінок і дітей включає закони

«Про охорону дитинства» (2001), «Про попередження насилля в сім'ї» (2001), «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005), «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012). У 2011 році для захисту прав дітей було запроваджено посаду Уповноваженого Президента України з прав дитини. Опитані в рамках цього дослідження експерти, проте, вважають, що хороша законодавча база не втілюється ефективно.

Відповідно до Сімейного кодексу України (стаття 6), «малолітньою вважається дитина до досягнення нею 14 років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від 14 до 18 років». У Законі України «Про охорону дитинства» (стаття 1) зазначено, що «дитина – особа віком до 18 років (повноліття)». Особа, яка вступає у шлюб до 18 років, набуває повної цивільної дієздатності, як і дитина віком 16-17 років, яка працює за трудовим договором або записана матір'ю чи батьком дитини. Повна цивільна дієздатність поширюється на всі цивільні права та обов'язки.

Юридичні аспекти укладання шлюбу в Україні

Сімейні відносини в Україні врегульовані, у першу чергу, Конституцією України і Сімейним кодексом. У Конституції України (стаття 51) зазначено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка, які мають рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Відповідно до Сімейного кодексу і Закону «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» (2010), шлюб повинен бути зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану, і обоє із майбутніх членів подружжя повинні надати український або інший національний паспорт. Релігійний обряд шлюбу і проживання однією сім'єю

жінки та чоловіка без шлюбу не мають юридичного статусу. Як зазначено у статті 74 Сімейного кодексу, якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності.

Виконуючи рекомендації Комітету ООН з прав дитини і Комітету Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, у 2012 році у Сімейному кодексі України було піднято з 17 до 18 років мінімальний вік вступу до шлюбу для дівчат; мінімальний вік для хлопців уже становив 18 років. Суд, однак, може надати дозвіл особі віком 16 років і старше право на шлюб, якщо буде

засоби контрацепції. Однак значна частина опитаних назвали радше метод перерваного статевого акту та календарний метод (15 % і 10 % відповідно), ніж сучасні види контрацепції². Обмежений доступ до контрацепції для підлітків викликаний матеріальною залежністю від батьків, відсутністю дружнього підходу до підлітків у клініках, порушенням принципу конфіденційності медичним персоналом³.

У школах немає конкретного курсу чи розробленої програми стосовно сексуальної освіти. Деякі аспекти сексуальної освіти (як-от попередження ВІЛ/СНІД, хвороби, що передаються статевим шляхом, стосунки між хлопчиками і дівчатками) викладаються для 5-9 кла-

«На практиці існує дві основні причини отримання дітьми до 18 років дозволу на шлюб: вагітність і релігійні переконання.»

сів у рамках предмету «Основи здоров'я»⁴. Однак саме викладацький персонал вирішує, на чому робити акценти і як викладати ці питання.

Відповідно до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», жінка має право на добровільне штучне переривання вагітності строком до 12 тижнів; у випадку

встановлено, що це відповідає її інтересам (стаття 23). На практиці існує дві основні причини отримання дітьми до 18 років дозволу на шлюб: вагітність і релігійні переконання.

Статеві відносини та інші дії сексуального характеру з особами, молодшими за 16 років, є незаконними відповідно до статей 155 і 156 Кримінального кодексу та караються позбавленням волі на строк до п'яти років.

Репродуктивні права та планування сім'ї

Відповідно до Цивільного кодексу України (стаття 284) фізична особа, яка досягла 14 років і звернулася за наданням їй медичної допомоги, має право на цю медичну допомогу (у тому числі, і на послуги репродуктивного здоров'я, штучного переривання вагітності). За результатами дослідження «Молодь України» (2010) 61 % тих, хто вступали у статевий контакт, використовували

особливих обставин аборт може бути проведений і у період вагітності між 12 і 22 тижнями. Дівчатка до 15 років мають право на переривання вагітності строком до 22 тижнів. На практиці, проте, для жінки доволі складно отримати цю послугу через брак відповідної інфраструктури (у сільській місцевості) і через значні матеріальні витрати на послугу⁵.

Дитячі шлюби в Україні

Згідно із статистичними даними, ранні шлюби в Україні – доволі рідкісне явище (і кількість їх суттєво зменшилася із 1970-х років)⁶, яке більшою мірою притаманне сільській місцевості, ніж міській.

Відповідно до даних Державної служби статистики України, у 2012 році у сільській місцевості шлюби за участі підлітків до 15 років становили 0,048 % зареєстрованих шлюбів, а підлітків віком 15-19 років – 9,98 %. У містах відповідний відсоток для вікової групи до

«У ранні шлюби частіше вступають жінки, ніж чоловіки. Дані за 2012 рік від Державної служби статистики України свідчать про те, що у віковій групі 16-18 років кількість одружених жінок перевищує кількість одружених чоловіків у 7 разів.»

15 років дорівнював 0,023 % усіх зареєстрованих шлюбів, а для віку 15-19 років – 4,84 %⁷. Окрім того, дані Мультиіндикаторного кластерного обстеження домогосподарств (МІКС) (2012-2013) засвідчують, що 11 % опитаних жінок віком 20-49 років уперше вступили до шлюбу чи співжиття до свого 18-річчя. Серед міських поселень такий відсоток становить 10 %, а у сільській місцевості – 14,5 %⁸. Рівень освіти, зокрема здобуття вищої освіти, залишається суттєвим чинником рівня народжуваності, адже лише 1,8 % опитаних жінок із вищою освітою народили дітей до свого 18-річчя⁹. Загалом частота вагітності жінок у віці 15-19 років в Україні у 2-4 рази вища, ніж в інших європейських країнах¹⁰.

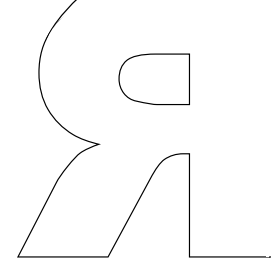
Окрім того, у ранні шлюби частіше вступають жінки, ніж чоловіки. Дані за 2012 рік від Державної служби статистики України свідчать про те, що у ві-

ковій групі 16-18 років кількість одружених жінок перевищує кількість одружених чоловіків у 7 разів. Відповідно до поширених у суспільстві гендерних стереотипів для жінок важливо перебувати у шлюбі. Тому навіть молоді люди, зокрема, молоді жінки, висловлюють підтримку ідеї раннього заміжжя¹¹.

Ранній шлюб і материнство пов'язані із ранніми сексуальними взаєминами. За опитуванням громадської думки (лютий 2013 року) 7 % респондентів/-ок відповіли, що почали інтимне життя у 12-15 років, 42 % – у 16-18 років¹². Відповідно до результатів аналізу судових рішень про надання права на шлюб загалом саме вагітність – основна причина позитивних рішень для позивачів/-ок віком 16-17 років. Однак у випадку недосагнення ними 16-річного віку, дозвіл дуже рідко надається, навіть у ситуації вагітності¹³.

Одна з головних проблем, про яку згадували жінки і чоловіки, що уклали ранній шлюб, пов'язана із недостатнім рівнем фінансової незалежності. Чимало покладалися на допомогу батьків, оскільки не могли собі дозволити незалежне життя. Деякі жінки у ранніх шлюбах зазначали, що їм вдалося отримати середню або вищу освіту, інші ж не змогли завершити університет або не мали змоги вступити до нього.

Хоча не існує надійних статистичних даних, рівень дитячих шлюбів значно вищий саме серед ромського населен-

ня. Загалом доволі мало ромських шлюбів реєструються, частково тому, що аби це зробити, обоє повинні надати паспорт (якого багато ромів не мають), або тому, що багатьом – до 18 років. Але якщо брати за індикатор дитячих шлюбів раннє материнство, то офіційна статистика таки підтримує цю ідею. Згідно із даними статистики народжуваності у 2011 році 141 дівчина народила до 15 років, 55 з них – із Закарпатської області – місця найбільш компактного проживання ромів в Україні^{14, 15}.

Як засвідчують результати цього та інших досліджень, серед ромського населення у певних випадках рівень незавершення школи пов'язаний із дитячими шлюбами. Доцільно зазначити, однак, що ромські дівчата у процесі отримання освіти також стикаються ще й з такими бар'єрами, як бідність, менші сподівання з боку членів спільноти стосовно отримання освіти, дискримінація у системі освіти, зокрема, практика сегрегованої освіти для ромських дітей. Чимало ромських сімей забирають дівчаток із школи через бідність, аби дівчата могли працювати чи доглядати за молодшими членами родини, поки батьки працюють¹⁶. На противагу цьому, хлопці за бажанням зазвичай можуть продовжувати навчання у школі.

Як правило, опитані жінки у ранніх шлюбах зізнавалися, що батьки і сім'я підтримували їхній намір взяти шлюб. В Україні досі переважають патріархальні стереотипи про те, що основна роль для жінки – це лише бути дружиною і матір'ю. Тому деякі батьки раді за своїх доньок, що вони на «правильному» життєвому шляху. Однак учасниці дослідження відповідали, що вони б не порадили подругам чи сестрам рано одружуватися, адже це рішення несе чимало викликів, серед яких фінансові та психологічні питання.

Дитячий ромський шлюб

- ¹ Ця стаття написана переважно за результатами дослідження 2013 року про ранні шлюби в Україні (з акцентом на ромське населення України), Фонд народонаселення ООН.
- ² Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – С. 124.
- ³ Ярманова Г. Право на вибір: вплив релігійних правих на репродуктивну політику в Україні // Гендер, релігія і націоналізм в Україні. – К., 2012. – С. 98.
- ⁴ Сексуальне виховання у школах є і повинне бути – лікарі. 16.08.2013. Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25077491.html>. Дивіться розділ «Соціальні аспекти здоров'я» у програмці курсу. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/doshkilna-crednya/serednya/navch-program/2012/nac-mensh/33.doc>.
- ⁵ Abortions and Contraception in Ukraine: Strategic Assessment of Questions, Policy, Programmes and Researches. Report and Recommendations. – Ministry Of Health Of Ukraine, World Health Organization: Kyiv, 2008. – P. 7.
- ⁶ У 1979 році 16,1 % жінок і 2,3 % чоловіків віком 15-19 років були у шлюбі, вдівстві або розлученими. У 2007 році 6,6 % жінок і 3,0 % чоловіків цієї вікової групи були у шлюбі. ООН, Департамент економічних і соціальних зв'язків; напрямок, пов'язаний із населенням. Світові дані по шлюбах 2008 (POP/DB/Marr/Rev2008). Режим доступу: http://www.un.org/esa/population/publications/WMD2008/WP_WMD_2008/Data.html (станом на 25 жовтня 2013 року).
- ⁷ Дані Державної служби статистики України (ДССУ). Статистика населення. Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp (станом на 12 листопада 2013 року).
- ⁸ Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств (МІКС): Попередні результати. – Державний комітет статистики України, ЮНІСЕФ: Київ, 2013.
- ⁹ Там само.
- ¹⁰ Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – С. 122.
- ¹¹ Стрельник О.О. Репродуктивні установки сучасної української молоді: гендерний аспект // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – № 881. – 2009. – С. 224.
- ¹² Дані Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), 11.3.2013. Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=144&page=4> (станом на 25 жовтня 2013 року).
- ¹³ Аналіз здійснено юристкою Світланою Гусак за період 2007-2013 роки на персональне прохання.
- ¹⁴ Таблиця 1.19 // Діти, жінки та сім'я в Україні: Стат. Збірник/ Державна служба статистики України. – К., 2012.
- ¹⁵ Наступною була Донецька (9 народжень), Дніпропетровська (8). Там само.
- ¹⁶ Коментарі Європейського центру із прав ромів і Міжнародного благодійного жіночого фонду «Чіріклі» стосовно ситуації в Україні // Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок / Україна / 45 сесія. Женева, 2010. Режим доступу: http://www.2ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/ngos/ERRC_Ukraine45.pdf (станом на 25 жовтня 2013 року).

● ЛІБЕРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ● АБО РОДИННІ ТРАДИЦІЇ – ● ЩО ОБИРАЮТЬ ДІТИ ● З ІММІГРАНТСЬКИХ РОДИН?

● Любов ГОРДІЄНКО

Міграція – виклик ХХІ століття

У питаннях міграції цифри говорять гучніше за слова. За останні 17 років (2000 – 2017) кількість осіб, що проживають поза країною народження, збільшилась на 49 %, тобто майже наполовину. Загальна кількість досягла 258 мільйонів, з них 36 мільйонів – діти¹. Кількість мігранток і мігрантів майже однакова: станом на 2017 рік частка жінок різного віку склала 48,4%.

Міжнародна міграція – комплексний феномен, що зачіпає низку соціальних, економічних, геополітичних аспектів. Вона відкриває нові можливості для покращення умов життя, освіти, воз'єднання родин, переїзду до духовних спадщин та культурного обміну. На жаль, за останні роки ми все більше спостерігаємо вимушену міграцію через конфлікти, переслідування та загрози життю. У 2017 році кількість біженців/-ок та переміщених осіб досягла безпрецедентних масштабів – 65,8 мільйонів осіб, з яких 22,5 мільйони – особи до 18 років².

«Унаслідок війни на Сході та анексії Криму Україна посіла 9-те місце в світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб.»

Унаслідок війни на Сході та анексії Криму Україна посіла 9-те місце в світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб³. Неготовність економіки та інфраструктури, відсутність скоординованої державної політики не сприяють швидкій інтеграції переселенців і переселенок. Окреме занепокоєння викликає соціокультурна адаптація кримських татар. Не можна говорити про однозначне переживання ними «культурного шоку»,

оскільки вони переміщені всередині тієї ж держави, їм знайомі культура і мова приймаючих громад. Проте зміна соціокультурного середовища вимагає налагодження нових соціальних зв'язків. Водночас немає повної культурно-психологічної спорідненості, адже частина дітей вимушених переселенців/-ок з Криму та Донбасу не знають української мови, не знайомі з багатьма українськими народними та релігійними традиціями⁴. Унікальність адаптації кримських татар полягає в тому, що, на відміну від звичайних іммігрантів/-ок, приймаюче суспільство має спільний з ними менталітет радянської епохи, хоча і є носієм інакших етнічних звичаїв і традицій.

З іншого боку, представників/-ниць кримськотатарської національності хвилює збереження рідної мови та культури. В інтерв'ю Нromadske TV голова правління ГО «Кримська родина» Аніфе Куртсеїтова на запитання «Наскільки тут можливо зберегти мову?» відповіла: «Дуже складно, особливо для дітей. Ментально губиться середовище, оточення. Діти змінили школи, у них немає зв'язку з родичами»⁵.

Можна виділити дві категорії осіб, які адаптуються: пасивні, котрі приймають норми і цінності, й активні, які привносять новації своєї культури і не відмовляються від своїх культурних традицій та звичаїв. У поведінці пасивних адаптантів/-ок спостерігається зміна ціннісно-нормативної системи та асиміляція. Серед показників активних адаптанток/-ів – широке використання рідної мови, корекція своїх звичаїв та традицій, налагодження позитивних зв'язків з місцевим населенням, акультурація, психологічна задоволеність умовами оточення⁶. Незалежно від категорії, для успішної адаптації необхідна трансформація консервативного виховання й стереотипів.

Роль державної політики

У багатьох європейських країнах, таких як Велика Британія, Німеччина, Франція, Данія та Нідерланди, медіа та політики правого крила наголошують на необхідності змінити надто спрощену процедуру прийняття біженців/-ок. Нещодавно популярний курс на мультикультуралізм поступився звинуваченням іммігрантів в економічних труднощах⁷. Відзначається зростання расизму і ксенофобії.

Найбільш парадоксальним є співіснування політики свободи переміщення в межах Європейського Союзу і так званої «Fortress Europe» («Фортеця Європа»), кордони якої жорстко охороняються від проникнення «небажаних» мігрантів/-ок. Спроби обійти європейські кордони призвели до тисяч загиблих, які потонули, намагаючись перетнути Середземне море на човнах, або померли від переохолодження у вантажівках.

Ключові питання, що постають у приймаючих громад до іммігранток та іммігрантів: 1. Чи схожі вони на нас? 2. Чи можуть вони стати більш схожими на нас? 3. Чи можемо ми жити разом?⁸

Розуміння, повага та чуйність до культури приймаючої сторони – абсолютна необхідність у процесі інтеграції. Етнічні автостереотипи, безперечно, відіграють не останню роль, скажімо, у разі виникнення фундаментального конфлікту між базовими цінностями іммігранта чи іммігрантки та приймаючого суспільства. Якщо традиційне вбрання прийнятне для більшості західних іудео-християнських країн, то, наприклад, генітальна мутиляція суворо заборонена, адже суперечить праву жінки розпоряджатись власним тілом.

Французьке полікотворення схиляється до асиміляційної моделі. Дебати не вщухають навколо спроб заборонити мусульманський жіночий одяг у громадських місцях. Проте прийняття культури і норм публічно та намагання зробити відмінності невидимими не мають нічого спільного з ефективною інтеграцією, про що свідчить посилення расизму.

Чудовим прикладом «соціального інжинірингу»⁹ є Нідерланди, де частка громадян/-ок та іммігрантів/-ок в окремих районах розподіляється рівномірно, що сприяє вихованню толерантності та інтеграції.

Уряд Швеції також знайшов цікаве рішення: іммігрантам/-кам пропонується перебраться з міста до сільської місцевості. Сільські громади радіють прибуттю нових людей, що значно полегшує процес інтеграції¹⁰.

В Австралії з 1999 року відзначають День гармонії – загальнонаціональне

свято, що покликане згуртувати багатонаціональне та мультикультурне населення. У цей день усіх заохочують брати участь в культурних акціях на підтримку расової терпимості та частіше говорити «ми» замість «я».

Вплив віку, гендеру та імені на культурну інтеграцію

Терміни «асиміляція» та «інтеграція» відображають процес, що дозволяє іммігранткам/-ам стати повноцінними членами приймаючого суспільства та знайти своє місце на ринку праці, в соціальній ієрархії, укласти шлюб тощо. Вплив імміграції на дітей може продемонструвати величезний потенціал в успішній асиміляції, адже діти мають більші шанси повністю інтегруватись у суспільство протягом життя.

«Ключові питання, що постають у приймаючих громад до іммігранток та іммігрантів: 1. Чи схожі вони на нас? 2. Чи можуть вони стати більш схожими на нас? 3. Чи можемо ми жити разом?»»

Вік у цьому плані є визначальним. Дослідження демонструють, що імміграція у віці після 8 років значно збільшує вірогідність не закінчити школу. Це пов'язують із тим, що під час навчання у початковій та середній школі дитина проходить найбільш сенситивний період від «навчатись читати» до «читати, щоб навчитись». Молодші діти мають менш визначену культурну ідентичність. Наприклад, у початковій школі, не зрозумівши вчителя, учениця чи учень радше не ставитимуть запитання, побоюючись виявити неповагу. Старші діти, вірогідніше, радше будуть відстоювати культурні цінності, якщо вони відрізняються від учительських.

Рідна мова іммігранта/-ки грає важливу роль. Дослідження стосовно дітей іммігрантів/-ок у Сполучених Штатах¹¹ виявило, що, на відміну від дітей з Канади, діти з неангломовних європейських країн та Латинської Америки мають набагато менші шанси бездоганно оволодіти мовою або укласти шлюб з англомовною особою.

навчання¹⁴. Такий диференційований підхід призводить до необ'єктивних очікувань та стилю виховання. Дослідження свідчать, що на розвиток когнітивних навичок впливають гендерні стереотипи щодо «природних» здібностей. Дитина підсвідомо корегує свою поведінку відповідно до закладених стандартів, що їх суспільство вважає характерни-

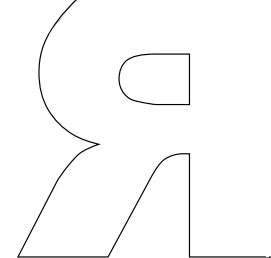
Святування
Дня Гармонії
у Австралії

«Порівняльні дослідження щодо дітей іммігрантів/-ок різного етнічного походження підтверджують загальну тенденцію, що більших успіхів у навчанні досягають дівчата.»

Порівняльні дослідження^{12,13} щодо дітей іммігрантів/-ок різного етнічного походження підтверджують загальну тенденцію, що більших успіхів у навчанні досягають дівчата. У процесі гендерної соціалізації діти засвоюють стереотипи та норми, що панують в родині та навчальному закладі. Батьки та вчителі/-ки можуть мати гендерні упередження щодо здібностей та успішності дитини, наприклад, що хлопчики швидше засвоюють технічні питання та математику, а дівчата – мову і літературу, хлопчики – більш активні й агресивні, дівчата – уважні та слухняні, докладають більше зусиль до

ми для її статі¹⁵. Цікаво, що традиційне ставлення до розподілу обов'язків за гендерною ознакою не завжди має негативні наслідки для академічної успішності. Згідно деяких досліджень, хатні обов'язки та посилений контроль за дочками, на відміну від синів, призводить до того, що дівчата більше часу проводять вдома та присвячують його навчанню¹⁶. У західних країнах для іммігранток та їхніх дочок здебільшого існує велика різниця з країною походження у контексті отримання освіти як інвестиції в достойне місце на ринку праці. Такий контраст є мотиватором для успішності у навчанні.

Ім'я, безперечно, має культурний зміст. З метою культурної адаптації іммігранти нерідко дають своїй дитині ім'я, що менше наголошує на іноземному походженні. Вибір імені є привабливим бонусом у процесі асиміляції, адже воно напряму залежить тільки від рішення батьків і не пов'язане з фінансовим аспектом. Дослідження доводять, що діти з менш іноземними іменами закінчують

більше років школи, більше заробляють та мають більші шанси одружитись з представницями/-ками корінного населення¹⁷. Іноземне ім'я також впливає на поведінку особи через власне сприйняття особистості та досвід дискримінації в школі чи на роботі.

Як батьки в імміграції впливають на успішність своєї дитини?

У той час, як норми та цінності у західних країнах за останні десятиліття стали значно ліберальнішими, багато іммігрантів/-ок незахідного походження прибувають з мусульманських країн, де панують традиційні норми в розумінні гендерної рівності, сексуальності, шлюбу, родини та релігії. Особливо відчутним контраст є у повсякденному житті для другого покоління або дітей іммігранток/-ів, що опинились між протилежним впливом: ліберальних цінностей з боку однолітків, медіа, школи та консервативних – з боку батьків або етнічної громади.

Дослідження культурної асиміляції турецьких та мароканських іммігрантів/-ок у Нідерландах¹⁸ демонструє, що соціальний і економічний успіх другого іммігрантського покоління напряду пов'язаний з наслідуванням більш ліберальних цінностей. Ті, хто отримали освіту і знайшли роботу, є менш консер-

вативними. Ключову роль у процесі асиміляції відіграють батьки. Дослідження виявило, що інтегрованість батьків у приймаюче суспільство безпосередньо пов'язана з успішністю дитини, так само, як і кількість друзів, знайомих, доброзичливі взаємини з сусідами тощо. Цікаво, що трудова зайнятість матері в імміграції позитивно впливає на успішність її дитини.

Наочним є той факт, що ортодоксальні погляди батьків перешкоджають повноцінній інтеграції дітей у суспільство з іншою релігією. Тому трансформація консервативних переконань є найбільш ефективним інструментом соціального залучення дитини та закономірним наслідком взаємодії культур. Фінансові виклики, що постають перед родинами іммігрантів/-ок, змушують відмовитись від традиційного сприйняття жінки лише як домогосподарки і «берегині сімейного вогнища». Обставини стимулюють жінок шукати роботу, реалізовуватись у кар'єрі, що позитивно впливає на їх самооцінку, світогляд, навіть академічну успішність дітей, особливо доньок. Прагнення до гендерної рівності, наслідування цієї цінності першочергово є закономірним результатом інтеграції у ліберальне суспільство і запорукою успішного майбутнього для другого покоління мігрантів/-ок.

¹ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. International Migration Report 2017.

² <http://www.unhcr.org/statistics>.

³ <http://qha.com.ua/en/society/un-ukraine-is-ranked-9th-by-number-of-internally-displaced-persons/142197/>.

⁴ Особливості адаптації дітей вимушених переселенців / Ю. М. Жданович // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2017. – Вип. 21(1). – С. 204-214.

⁵ https://youtu.be/tjxe2vruO_o.

⁶ Каджаметов Л. Р. Основні характеристики соціокультурної адаптації кримських татар / Л. Р. Каджаметов // Український соціум. – 2009. – № 3. – С. 7-14.

⁷ Craig, G. (2013) The invisibilisation of "race" in public policy, *Critical Social Policy*, October: pp. 712-720.

⁸ Saggar, S., Somerville, W., Ford, R. and Sobolewska, M. (2012) *The Impacts of Migration on Social Cohesion and Integration*, London, Migration Advisory Committee.

⁹ Соціальний інжиніринг (від англ. "social engineering") – галузь соціальної психології; сукупність прийомів, методів і технологій для створення простору, умов та обставин для управління поведінкою людини, що максимально ефективно призводять до конкретного необхідного результату.

¹⁰ Svetkovic, A. (2009) The integration of immigrants in Northern Sweden, *International Migration*, 47(1): pp. 101-131.

¹¹ Beck A., Corak M., Tienda M. (2012) Age at Immigration and the Adult Attainments of Child Migrants to the United States, *Annals of the American Academy of Political & Social Science*, SAGE Publications.

¹² Dronkers, Jaap and Nils Kornder. Forthcoming (2014) Do Migrant Girls Always Perform Better? Differences between the Reading and Math Scores of 15-year-old Daughters and Sons of Migrants in PISA 2009, *Educational Research and Evaluation*.

¹³ Fenella Fleischmann, Cornelia Kristen (2014) Gender Inequalities in the Education of the Second Generation in Western Countries, *Sociology of Education*, Vol 87, Issue 3, pp. 143-170.

¹⁴ Buchmann, Claudia, Thomas A. DiPrete, and Anne McDaniel (2008) Gender Inequalities in Education, *Annual Review of Sociology* 34:319-37.

¹⁵ <http://www.apa.org/action/resources/research-in-action/share.aspx>.

¹⁶ Varner, Fatima and Jelani Mandara (2013) Differential Parenting of African American Adolescents as an Explanation for Gender Disparities in Achievement, *Journal of Research on Adolescence*.

¹⁷ Ran Abramitzky, Leah Platt Boustan, and Katherine Eriksson (2017) Cultural Assimilation during the Age of Mass Migration, NBER Working Paper No. 22381.

¹⁸ Matthijs Kalmijn & Gerbert Kraaykamp (2017) Determinants of cultural assimilation in the second generation. A longitudinal analysis of values about marriage and sexuality among Moroccan and Turkish migrants. – *Journal of Ethnic and Migration Studies*. – 44:5, pp. 697-717.

НАШЕ АВТОРСЬКЕ КОЛО:

Андрусик Ольга – гендерна експертка, тренерка ГІАЦ «КРОНА», фоторедакторка гендерного журналу «Я». *Дослідницькі інтереси:* гендерний підхід в освіті. *Останні проекти:* гендерний освітній експеримент, антидискримінаційна експертиза проектів підручників для загальноосвітніх навчальних закладів. *Контакти:* o.andrusik@gmail.com

Антонова Тетяна – викладачка школи естетичного розвитку «Оріана», магістерка з культурології. *Дослідницькі інтереси:* ейджизм, гендер в освіті, інноваційні методики викладання. *Останні проекти:* серія гендерночутливих підручників для дошкільної освіти та початкової школи. *Контакти:* t.antonova7@gmail.com

Гордієнко Любов – спеціалістка з міжнародного права і міжнародних відносин (Київський національний університет імені Тараса Шевченка). *Дослідницькі інтереси:* державна гендерна політика, гендерний компонент в реформах державного управління та сектору безпеки, імплементація порядку денного «Жінки, мир, безпека», гендерні стереотипи в рекламі. *Останні проекти:* проект «Гендерна рівність у центрі реформ, миру та безпеки». *Контакти:* lyubov.gordiienko@gmail.com

Зайцева Олена – юристка, активістка феміністичної освітньої групи «Резистанта». *Дослідницькі інтереси:* права жінок, інтелектуальна власність, міжнародне право. *Останні проекти:* створення феміністичної освітньої групи «Резистанта», проведення акцій та фотопроєктів на тему прав жінок, інформаційна кампанія щодо шведської моделі боротьби з торгівлею людьми. *Контакти:* Olena.Zaitzeva@gmail.com

Карпов Володимир – технічний адміністратор дистанційних онлайн-проектів та адміністратор веб-порталу ГІАЦ «КРОНА», сторінки організації у Facebook. *Дослідницькі інтереси:* гендерні дослідження, глобалізація, дистанційне навчання. *Останні проекти:* антидискримінаційна експертиза проектів підручників для загальноосвітніх навчальних закладів. *Контакти:* vladimir.tasso@gmail.com

Курлович Аліна – власна кореспондентка, активістка ГІАЦ «КРОНА», журналістка телеканалу «АТН» (Агентство телебачення «Новини», Харків), позаштатна кореспондентка газети «Слобідський край». *Дослідницькі інтереси:* бізнес-комунікації, прикладна психологія, історія і досягнення жінок, гендерна теорія, журналістика, поезика. *Контакти:* alinakurlovich24@gmail.com

Малес Людмила – докторка соціологічних наук, доцентка кафедри теорії та історії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. *Дослідницькі інтереси:* гендерні студії, урбаністика, соціокультурний аналіз. *Останні проекти:* польсько-український дослідницький проект «Історичні культури в процесі змін: примирення пам'яті, історії та ідентичності в сучасній Центральній та Східній Європі»; участь у розробці магістерської програми «Гендерні студії» факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка спільно з факультетом соціальних наук Лундського університету (Швеція), дописи на ресурсі «Повага. Сайт кампанії проти сексизму у політиці і ЗМІ (<http://povaha.org.ua/>). *Контакти:* lyudmylamales@gmail.com

Марущенко Олег – кандидат соціологічних наук, директор, експерт і тренер ГІАЦ «КРОНА», редактор гендерного журналу «Я», доцент кафедри філософії Харківського національного медичного університету. *Дослідницькі інтереси:* гендерні студії, гендерна експертиза освітнього контенту, соціальна нерівність. *Останні проекти:* робоча група з питань політики гендерної рівності та протидії дискримінації у сфері освіти при МОН України; антидискримінаційна експертиза проектів підручників для загальноосвітніх навчальних закладів. *Контакти:* oleg.maruschenko@gmail.com

Марценюк Тамара – кандидатка соціологічних наук, доцентка кафедри соціології Києво-Могилянської академії, гостьова дослідниця за програмою ім. Фулбрайта у Колумбійському університеті (2017-2018, США). *Дослідницькі інтереси:* соціологія гендера, соціальна структура суспільства, соціальна нерівність і соціальні проблеми, жіночий, чоловічий та ЛГБТ рухи; розмаїття (diversity), публічна соціологія. *Останні проекти:* авторство книги «Гендер для всіх. Виклик стереотипам» («Основи», 2017), авторський проект «Правозахисниці, які змінюють Україну» в Українській гельсінській спілці з прав людини. *Контакти:* tarakuta@gmail.com

Троян Ірина – експертка з гендерних студій та стратегічних комунікацій, соціологиня, магістерка зі зв'язків з громадськістю Національного університету «Києво-Могилянська Академія». *Дослідницькі інтереси:* гендерні студії, стратегічні комунікації, дослідження жіночого руху, стратегії підвищення політичної участі жінок. *Останні проекти:* публічна лекція «Лібералізм і soft-фемінізм» в рамках ГО «Школа ліберальної демократії». *Контакти:* irinatroian@gmail.com

- Велика електронна бібліотека книжок, збірників, посібників, матеріалів та статей з гендерної тематики
- Можливість пройти дистанційне онлайн-навчання на двох рівнях – базовому і поглибленому
- Резонансні тематичні новини з усього світу
- Експертні публікації та коментарі
- Аудіо- та відеоматеріали
- Електронна версія всіх номерів гендерного журналу «Я»
- Гендерне законодавство і глосарій
- Електронна версія власних видань нашого центру

А також багато іншої інформації та сервісів для всіх, хто цікавиться гендером

Для пропозиції матеріалів достатньо надіслати статтю або просто повідомлення в будь-якому зручному для Вас форматі на адресу

center.krona@gmail.com

У ПОШУКАХ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ

(російською мовою)

Методичний посібник пропонує в легкій і захопливій формі замислитися над сутністю сучасного навчально-виховного процесу, усім разом – педагогам дитячого садка і школи, батькам, адміністрації – пошукати шляхи та способи реалізації гендерного виховання, щоб створити умови для всебічного розвитку наших дітей, допомогти їм вирости щасливими й успішними.

У книзі докладно описано можливі напрями такої роботи у межах перших двох ступенів освіти. Особливістю видання стало те, що його авторський колектив – це люди, які саме й працюють у дитсадках і школах, а також в університетах, і які спілкуються з різновіковою аудиторією. Їхній особистий досвід практичної реалізації гендерного виховання надасть реальну допомогу тим, у кого є бажання впроваджувати подібні інновації у своїх навчальних закладах.

Посібник буде корисний усім, хто працює в дошкільній і шкільній освіті, студентству педагогічних спеціальностей, батькам, бабусям і дідусям, дітям, усім, хто цікавиться гендерною тематикою, проблемами сучасної освіти й виховання.

Електронна версія видання доступна на нашому порталі www.krona.org.ua. Отримання друкованої версії можливе за попередньою домовленістю

